

SVOBODNÉ ROZHLEDY

PROSTOR PRO LIBERÁLNĚ-KONZERVATIVNÍ DISKUSI

O B S A H

Úvodní slovo	3
Konec liberalismu v Čechách?	4
<i>Zásadní diskusní příspěvek k současnému stavu transformace společnosti</i>	
MICHAL TOŠOVSKÝ	
Trh práce v Česku	14
<i>Pojednání o trhu práce v širších souvislostech lidského jednání</i>	
DANIEL MÜNICH	
Strategie pro ekonomický růst a zaměstnanost v Evropě	24
<i>Odborná část dokumentu EDU</i>	
PŘEKLAD LADISLAV MOŽNÝ	
Stávkokaz	34
<i>Nikdy neuškodí mít jasno</i>	
WALTER BLOCK (PŘEKLAD RADEK R. DYNTER)	

TOTO ČÍSLO VYŠLO S PŘÍSPĚNÍM CEC GOVERNMENT RELATIONS

SVOBODNÉ ROZHLEDY

PROSTOR PRO LIBERÁLNĚ-KONZERVATIVNÍ DISKUSI

SVOBODNÉ ROZHLEDY - Prostor pro liberálně-konzervativní diskusi

Vydává: Společnost pro občanský rozhled

Adresa redakce. Nový lesík 2/942, 162 00 Praha 6

Registrace: MK ČR č. 7777

ISSN 1211-8583

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p. - Odštěpný závod Praha

čj. nov 6323/97 ze dne 21.11.1997

Šéfredaktor: ing. Ladislav Možný (tel. 02/35 24 81, e-mail: mozny@usa.net)

Redakce: ing. Daniel Műnich (e-mail: dmunich@d.imap.itd.umich.edu)

Mgr. Petr Plecítý (tel. 0601/211-565)

Mgr. Michal Zapletal (tel. 0602/ 232-718)

Jazyková redakce: Jan Bočan

Copyright: Společnost pro občanský rozhled tímto umožňuje reprodukovat materiály uveřejněné ve Svobodných rozhledech za předpokladu, že bude uveden zdroj. Výše uvedené se netýká článků, u kterých bude uvedeno „Všechna práva vyhrazena“.

Vážení čtenáři,

Dostává se Vám do rukou třetí číslo politické revue *Svobodné rozhledy – prostor pro liberálně konzervativní diskusi*. Události, které otřáslly naší politickou scénou, ukázaly, že úvahy a diskuse o zdrojích pravicové politiky rozhodně nejsou zbytečné, ale že jsou vzhledem k očekávanému výsledku voleb dokonce nezbytné. Proto jako hned jako první v řadě přinášíme příspěvek Michala Tošovského, který si klade otázku, zda liberalismus v Čechách opravdu skončil.

Další příspěvky tohoto čísla jsme záměrně věnovali tématu, které vzhledem ke stále rostoucí nezaměstnanosti u nás začíná být poměrně nové a tedy velice aktuální – jedná se o téma trhu práce. Abychom nakonec neskončili v pasti vysoké nezaměstnanosti, která sklapla v mnoha zemích západní Evropy, je třeba opakovaně odhalovat její původ především v krátkozrakém zasahování státu do svobodné tvorby zaměstnaneckých vztahů a ukazovat, že v konečném důsledku není rozdílu mezi populistickým slibováním jistot pro všechny a dobře míněnou regulací. Připravili jsme pro Vás tedy zkrácenou verzi dokumentu Evropské demokratické unie o Strategii pro ekonomický růst a zaměstnanost v Evropě, který velice dobře vystihuje kořeny vysoké nezaměstnanosti jako hlavního problému zemí Evropské Unie. Do tohoto rámce je zasazen i článek o českém trhu práce v širších souvislostech od Daniela Münicha. Část věnovanou trhu práce uzavírá překlad statí Stávkokaz, která nesena v poněkud lehčím tónu, o to však přímočařeji a průzračněji ozřejmuje nezastupitelnou a veskrze kladnou roli stávkokazů.

Pokud Vás *Svobodné rozhledy* zaujaly a rádi byste chtěli osobně podpořit šíření liberálně-konzervativních myšlenek, můžete tak učinit i menším finančním příspěvkem na jejich tisk a distribuci (podrobnosti na poslední straně). Přejeme Vám příjemné čtení a těšíme se na Vaše připomínky a příspěvky.

Vaše redakce

Konec liberalismu v Čechách?

MICHAL TOŠOVSKÝ

Otázka z nadpisu nutně musí vytanout při pohledu na naši rozháranou politickou scénu silně podléhající posunům v náladách obyvatelstva směrem k pečovatelskému státu. Proreformní nadšení z prvních polistopadových let je to tam, nastupuje rozčarování, frustrace, nostalgie po starých zlatých časech. To vše ještě přiživováno částí médií a všemi odstíny politické levice. Liberalismus je vydáván za strůjce všeho zla a jeho popularita mezi občany poklesá k bodu mrazu. Samozřejmě, že tato situace nesmí znamenat kladnou odpověď na otázku v nadpisu. Musí iniciovat vyhodnocení dosavadní transformace, důkladné poznání chyb českých liberálů (nikoli ovšem ve smyslu požadovaném našimi myšlenkovými odpůrci prosazujícími diskreditaci liberalismu jako takového) a vyústit v přeskupení liberálních sil, v definování nových programových cílů schopných oslovit veřejnost. Potřebné je i vychovat novou generaci liberálních politiků schopných o své pravdě veřejnost přesvědčit. Tím samozřejmě není řečeno, že současná generace by se měla z politiky stáhnout. Naopak, na ní je velmi těžký úkol udržet životaschopnou politickou strukturu s liberálním zaměřením, udržet při ži-

***Velkou výhodou a posilou
našeho liberalismu
je skutečnost, že liberalis-
mus je nosným proudem
evropského vývoje***

votě kanály k oslovení veřejnosti, vydělit se zřetelně od konjunkturalistů, majících dosud liberalismus jen za zástěrku ke svým osobním kariérám. Jinými slovy, trnitou cestu k návratu důvěry v liberální myšlenky je třeba nastoupit hned, bezodkladně.

Velkou výhodou a posilou našeho liberalismu je skutečnost, že liberalismus je nosným proudem evropského vývoje, že liberální koncept hospodářství se stává společnou platformou i evropských konzervativních a křesťansko-demokratických stran. Na okraj evropských myšlenkových proudů se naopak dostávají koncepty našich lidovců propagujících myšlenky, které Evropu přivedly na pokraj hospodářské katastrofy.

Svobodné rozhledy si vytkly za cíl kultivovat myšlenky, které by měly tvořit pozadí programových dokumentů ODS. Přinesly již výborné teoretické články se základními ideovými východisky, především ze zahraničí. Druhým výrazným směrem jejich obsahu by měla být domácí diskuse nad domácími problémy směřující k definování konkrétních programových cílů a prostředků schopných oslovit českou veřejnost. Tento příspěvek je pokusem rozproudit takovou diskusi.

1. Co bylo dobře a co bylo špatně

Snad největším, dosud nedoceněným úspěchem pravicových sil po listopadu 1989 bylo rozbití Občanského fóra ve velmi raném stádiu vývoje posttotalitní společnosti. Již za pouhý rok po sametové revoluci se tak *podarilo rozbit blouznění o nepolitické politice* a rychlým vytvořením ODS vydatně přispět k vybudování jasně artikulovaného politického spektra. Nepřímo byla pozitivně ovlivněna i levice, která tak rovněž musela přistoupit k definici svých ideologických východisek a ke zformování pod hlavičkou ČSSD. Současné události a opětovné úvahy o nepolitických vládách nebo vládách tzv. odborníků svědčí, že někteří lidé jsou historií nepoučitelní. Právě zřetelné, byť silně levicové ideové zakotvení ČSSD však nutně takové snahy odsuzuje v delší perspektivě k nezdaru a čas ještě zřetelněji ukáže důležitost tehdejšího úspěchu.

Politicky výrazně zakotvena, mohla pravice přistoupit k úhelnému kameni transformace, k *reformě ekonomiky postavené na liberálních principech*. V této souvislosti je třeba odmítnout tezi často opakovanou levicovými intelektuály včetně autorit Hradu, že ekonomická transformace předběhla transformaci právní, dokonce že se odehrála v právním vakuu. Z toho pak tito lidé odvozují preferenci ekonomických hodnot před hodnotami mravními u vedoucích osobností transformace. Tyto teze jsou jen svědectvím o neujasněnosti základních pojmů u jejich autorů. Morálka společnosti je něco, co rozhodně nemůže být nařízeno jakýmikoli zákony.

Zákony nemůžeme nařídit účtu k bližnímu, povinnost sdružovat se, dobročinnost. Dostali bychom se tak znovu k myšlenkovým pochodům, které ve snaze napravit společnost vedly až ke hrůzám komunismu. Svobodné konání jednotlivců je hodnotou samo o sobě, což jsme dostateč-

ně poznali právě v období komunismu. Není možno směšovat vytváření prostoru pro svobodné konání s náplní tohoto konání, tedy s mírou morálky nebo altruismu v takovém konání obsažených. Transformace byla vždy prováděna v solidním právním rámci umožňujícím i účinný postih zneužívání svobody k trestným činům. A postih trestných činů je fakticky jedinou oblastí, kde stát může a musí přispět k prosazování morálky. Pokud tento právní rámec nebyl ke stíhání trestných činů ve větší míře využit, je to otázka zcela jiná. Tím samozřejmě není řečeno, že právní rámec není nutno trvale podle vývoje poznání vylepšovat. To platí ostatně vždy, nejen v dobách zásadních transformací.

Prvním klíčovým krokem reformy byla odvážná *liberalizace cen a zahraničního obchodu* včetně částečné směnitelnosti koruny. Vzpomeňme si na všechny hlasy sýčků, na marky za tři koruny a doceme důležitost dnes již samozřejmého činu. Význam tohoto kroku občané pochopí, až ČSSD realizací svých ochrannářských záměrů způsobí zásadní podražení a omezení sortimentu zboží na trhu. Bohužel, stejná odvaha scházela vládě v pozdějších letech. Prudký nárůst osobní spotřeby obyvatel dokázal, že prostor pro další narovnávání cen především v oblasti nájemného zde nesporně byl.

Dnes zpochybňovaným krokem byla *rychlá privatizace* včetně kupónové. Rychle se zapomíná, že na začátku reformy jsme stáli beze zdrojů finančních i lidských s naprosto zastaralým a špatně orientovaným průmyslem. Jeho skutečný stav byl ještě daleko horší, než si tehdy kdokoli pomyslel. Jako nejlepší srovnání poslouží bývalá NDR, která byla na velmi podobné úrovni. Privatizace klasickými metodami tam přinesla minimální výnosy, stála naopak západoněmecké daňové poplatníky dramaticky vysoké částky. Většinou se totiž v privatizovaných podnicích ukázalo, že jediným smysluplným řešením

Zákony nemůžeme nařídit účtu k bližnímu, povinnost sdružovat se, dobročinnost.

je srovnat je zcela se zemí, postavit nové a zgruntu přeškolen personál. My jsme ovšem žádného bohatého příbuzného na západě neměli, a přijatá cesta privatizace s uplatněním i kupónové privatizace tak byla cestou jedinou možnou. Alternativou bylo rychlé rozkradení státních podniků managementy, ještě větší prorůstání státní správy s podnikovou sférou, tedy ještě podstatně větší rozměr našich současných problémů. Praktické ukázky takového vývoje ostatně vidíme ve vícero postkomunistických zemích. Nesporným důkazem správnosti nastoupené cesty byly růsty HDP v letech 1994 až 1996 při neuvěřitelně stabilní měně. Je třeba neustále zdůrazňovat naprostou mimořádnost dosažených výsledků při srovnání s vývojem v ostatních postkomunistických zemích obsahujícím devalvace, vysokou nezaměstnanost a často i nedostatek základních životních potřeb.

Co se tedy vlastně zadrhlo? Příčin našich současných problémů je více a omezme se jen na ty nejdůležitější. Především byl *připuštěn příliš vysoký růst mezd a dalších příjmů* obyvatel. Určitým akcelérátorem asi byly i předvolební situace v r. 1994 a 1996. Ve skutečnosti ale, oddělíme-li měnovou politiku, vláda držela v ruce jediný přímý nástroj k jejich omezení, a to rozpočtovou restrikcí. Od r. 1994 zřejmě měly být státní rozpočty přebytkové a omezeny měly být i rozpočty obcí. Vzpomeneme-li si však na souboje Václava Klause o rozpočty alespoň vyrovnané v podstatě proti všem včetně koaličních partnerů, pak opravdu musíme vážně pochybovat o politické průchodnosti přebytkového rozpočtu. Nicméně k politické kultuře patří hlásat i názory výrazně menšinové a z významných politiků tehdy takový názor neřikal nikdo.

Dalším často uváděným nedostatkem *jsou neprůhledné kapitálové trhy, provázanost bank s fondy a průmyslem* a z toho plynoucí nedostatečný tlak na restrukturalizaci a efektivnost. Skutečnost je ovšem daleko složitější. Banky jsou provázány s průmyslem více nebo méně v celé západní Evropě. Navíc výchozí stav průmyslu

a nakonec i samotných bank byl velmi mizerný, jak popsáno výše. Stejně tak přilákání zahraničního kapitálu není především otázkou státní regulace kapitálových trhů. Představa, že státní regulace přinutí kohokoli k produkci zajímavé nabídky na trhu, je zcestná v jakékoli oblasti a tento poznatek se samozřejmě vztahuje i na trhy kapitálové. Důkazem, že to nakonec jde i v našich podmínkách, jsou úspěchy, kterých v lákání zahraničního kapitálu mnohé naše společnosti dosáhly. Předpokladem je především vlastní bonita společnosti, pro dobrou společnost se kapitálový partner vždy najde. Nemusí to ovšem být na tuzemském trhu.

Základním selháním státu tak zůstává především *vysoká míra ekonomické kriminality*, jejímž účinnému potírání měla vláda včas věnovat podstatně více pozornosti. Je ovšem třeba připomenout, že za vyhledávání a prokazování hospodářské kriminality byli v Klausových vládách zodpovědní ministři vnitra a spravedlnosti, nikoli financí, jak je často tradováno. Zde se dostáváme ke zřejmě *klíčovému a zobecnitelnému nedostatku Klausových vlád*. Zajiště chvályhodné záměry vedení ministerstev vnitra i spravedlnosti nebyly nikdy řádným způsobem uvedeny v život. To vyžadovalo množství detailní manažerské a exekutivní práce jak ve formulování nové legislativy, tak především při jejím uvádění v život. Bohužel však musíme konstatovat, že policie na boj s rafinovanou ekonomikou kriminalitou není připravena vůbec a že soudy se stále utápějí v nesmyslných administrativních úkonech, aniž se přibližují žádoucí úrovni interpretace práva.

Dostáváme se tak k dalšímu výraznému neúspěchu minulých let. Je jím v obecné rovině nejen *nevybudovaná racionální státní správa*, ale především absentující jakýkoli vážně míněný pokus o její vybudování. Zůstala nám tak všemocná byrokracie na jedné straně neúčelně obtěžující občana, aby na straně druhé neplnila své základní úkoly. Bohužel zůstaly neúspěšné všechny snahy vysvětlit politickým špičkám nesmírný dosah neřešení tohoto problému.

Výsledkem bylo i ztroskotání Komise pro odstraňování byrokratické zátěže, která byla od začátku zatížena nedůvěrou špiček všech koaličních stran. Neúspěch této komise ovšem ukázal v jasném světle i omezené možnosti předsedy vlády v našem koaličním a meziresortním propletení. V komisi nescházely nápady na zásadní změny, scházela síla na jejich prosazení.

Stejně tomu bylo i s *neprovedenou reformou zdravotnictví nebo s příliš štedrým sociálním systémem*. Nescházely vynikající nápady na řešení, scházela kvalitní byrokracie schopná mravenčí práci tyto nápady dovést do ucelených balíků vhodných pro opravdu fundovanou diskusi a uvedení do reálné praxe. Výsledkem pak je zcela nesmyslný mnohokrát provizorně záplatovaný systém zdravotnictví. Absentoval v podstatě jaký-

Absentoval v podstatě jakýkoli vážnější pokus o reformu zastaralého zkostratělého pracovního práva včetně úrazového pojištění a bezpečnosti práce, stejně jako přežitého systému sociální péče

koli vážnější pokus o reformu zastaralého zkostratělého pracovního práva včetně úrazového pojištění a bezpečnosti práce, stejně jako přežitého systému sociální péče. Za této situace je nutno za alespoň dílčí úspěch třeba považovat reformu sociálních dávek, byť rovněž provázenou ne zcela nezbytnou byrokratickou složitostí.

Ztroskotaly rovněž pokusy o *liberalizaci a privatizaci sítí*. Zde se již projevila ztráta reformního tahu vlády. Důvodem bylo zřejmě přesvědčení, že liberalizací těchto odvětví dojde ke zrealizování ekonomických kategorií včetně cen a tím k nemalému inflačnímu tlaku. Státní řízení těchto odvětví mělo odkladem potřebných narovnání tyto tlaky utlumit. Ve skutečnosti se zde ovšem ukázala *správnost všech teoretických pouček o zhoubnosti státního řízení hospodářských činností*. Nejvyhrocenější důsledky to má zřejmě na železnici, kde poslední britské zkušenosti prokazují správnost reformních záměrů z let 1993-5. Naopak zkušenost pozdější říká, že státní unitární moloch je ještě dražší, než by byly privátní

společnosti, neboť je pod drtivým vlivem silných odborů a schází mu větší počet schopných manažerů na všech úrovních. Ukazuje se v praxi, že socialismus nefunguje nejen v celo-státním měřítku, ale ani v relativně ohraničených a zdánlivě snáze centrálně říditelných enklávách, jakými jsou právě železnice. Vážné, byť veřejnosti méně patrné negativní důsledky vidíme i v energetice. Zastavením privatizace energetických společností se však můžeme v této oblasti vbrzku dočkat podobných

problémů jako na železnici - viz problém Temelína. V této oblasti navíc schází jakýkoli zárodek potřebné legislativy nebo regulačního úřadu, což již pro železnici dávno existuje.

Všechny tyto a některé další problémy se tak spolupodepsaly na *hospodářských propadech roku 1997*. Opětovně je však nutno uvést věci na pravou

míru. Hospodářský výkyv nebyl drastických rozměrů jako třeba v Mexiku nebo na Dálném Východě. Rozhodně si nezasluhoval přízvisko krize, kterým tak suverénně žonglovaly desítky politiků i žurnalistů. Naopak průběh hospodářských ukazatelů v celém roce 1997 ukázal na podstatně lepší zdraví celého našeho hospodářství, než se na jaře zdálo. To však již rozjitřené veřejnosti se stejnou vehemencí neservíroval nikdo. V naší zemi je zřejmě zakotven ohromný potenciál, který si úspěšně klestí cestu. Přes všechna výše uvedená kritická slova je potřebné říci, že Klausovy vlády tomuto potenciálu cestu otevřely, že *koncept transformace byl v zásadě správný*.

Ve veřejnosti je bohužel zakotven názor opačný. Směska přirozené lidské nespokojenosti a závisti vyživovaná žurnalistickou touhou po senzaci a krizích všeho druhu a podporovaná politiky všeho schopnými nakonec v lidech vyvolala dojem naprosté krize hospodářské i mravní, rozpadu struktury společnosti, sociálního rozvratu. A navíc se levice společně s myšlenkově neu-

kotveným středem včetně lidovců podařilo lidem podsunout myšlenku, že za všechno domnělé zlo může liberalismus.

2. Východiska pro příští období

V dnešní nestabilní době je velmi *obtížné formulovat jakékoli krátkodobé prognózy*. Je otázkou, kolik ještě budeme mít nestabilních vlád. Nezdá se pravděpodobné, že by se v blízké době mohla vrátit stabilní pravicová vláda, otázkou je ale i možnost stabilní vlády levicové. Obtížně předpověditelný je i ekonomický vývoj v zemi. Je zřejmé, že slabé vlády budou nejspíše podléhat různým tlakům a že jejich hospodářská politika bude katastrofální. Stejnou katastrofou by byla i silná levicová vláda, pokud by se opravdu snažila prosadit program ČSSD. Jedinou nadějí pro tuto zemi je možnost, že ani sociální demokraté svůj program nemyslí vážně. Pokud by v ČSSD převážily pragmatické síly, může nakonec levice uskutečnit více potřebných pravicových reforem, než v posledních letech uskutečnila pravicová vláda. Příklady z Polska nebo Maďarska ukazují, že i takový vývoj je možný. Nejpravděpodobnější však je možnost, že jak možné centristické, tak i levicové vlády *přirozeně vytvoří široký prostor pro kritiku z liberálních pozic*. Nicméně konkrétní popis podmínek, v nichž budou uplatněny liberální recepty, je dnes prakticky nemožné připravit. S vysokou pravděpodobností je možno pouze předpokládat, že k tomu nedojde v nejbližších letech.

Každopádně lze *očekávat neustálé opakování pokusů o prosazení levicových myšlenek* nejen pod klasickou značkou sociální demokracie. Neustále se zřejmě budou vracet pokusy nepoučitelných o *kamufláž idejí o dirigistickém státním napravování nedokonalého světa* takovými pojmy, jako jsou občanská společnost, státní prosazo-

Jedinou nadějí pro tuto zemi je možnost, že ani sociální demokraté svůj program nemyslí vážně

vání morálky a etiky ve společnosti nebo nepolitická politika, vlády odborníků. Proti všem těmto pokusům o nadekretování ráje na zemi musí česká pravice znovu a znovu opakovat své *přesvědčení o významu svobody člověka*, volnosti jeho myšlení a rozhodování. Musí znovu opakovat i důsledky této základní teze, tedy omezování vlivu státu na život občana, vyšší zodpovědnost občanovu. Musí opakovat i důsledky v politice státu, jako je omezení státního přerozdělování, liberalizace hospodářství, individualizace sociálního zabezpečení. Musí i jednoznačně odmítnout pokusy o státní nařizování občanské společnosti, o státní zásahy do svatého práva spolčování, o státem organizovanou dobročinnost. S činností dobrovolně povinnou máme bohaté zkušenosti z komunistického režimu a nesmíme dovolit její návrat pod trochu odlišnou nálepkou. Na těchto tezích se snad mohou *shodnout i budoucí konzervativní i liberální proud naší pravice*, dosud ani vzdáleně nekonstituované.

Stále významnějším se pro náš vnitropolitický vývoj stane *o soubor o politickou budoucnost Evropské unie*. Dosud byla pro většinu našich občanů životní úroveň v Unii nedostižným vzorem. Na úrodnou půdu proto padaly argumenty levicových a středových formací o potřebě zavedení evropských vzorů k nám. Václav Klaus se svými vůči Unii opatrnými názory působil trochu jako excentrik. Ve skutečnosti ovšem prozíravější západoevropští myslitelé si potřebu naléhavých liberálních reforem evropské reality uvědomují již delší dobu. V některých konkrétních oblastech jejich myšlenky již dosahují praktického naplnění, jako třeba v oblasti telekomunikací nebo váhavěji i dalších sítích. Jinde ovšem jakákoli zmínka o změně naráží na zarputilý odpor. Nejznámějším příkladem je Společná zemědělská politika, není však příkladem jediným. Obdobným projektem postaveným na přání místo na realitě je bohužel

i v současnosti klíčový projekt Unie, jednotná měna. Do základů Unie je tak vložena časovaná mina, která v dnešní situaci bez vůle po vytvoření společných státních mechanismů může nakonec celou Unii vyhodit do povětří. Nicméně hrozící nebezpečí pro Unii v dnešním světě globalizujícího se hospodářství jsou již v zásadě evropskými pravicovými stranami poznána. Společně připravovaný *hospodářský program Evropské demokratické unie*, tedy konzervativních a křesťanskodemokratických stran je *postaven na liberálních principech*. Je tedy zřejmé, že český liberalismus bude mít v příštích letech tu nejširší možnou mezinárodní oporu, zatímco středové proudy dnes reprezentované stranou lidovou tuto oporu ztratí. Dlužno říci, že valnou část základních programových tezí již dnes může česká liberální, ale i konzervativní pravice čerpat právě z programového dokumentu EDU. Ani po jejich budoucím zřetelném konstituování tedy není třeba mít obavy ze zásadních ideových rozporů mezi oběma proudy. Debatu tak bude nutno spíše zaměřit na jejich konkrétní aplikaci v našich podmínkách.

Základním problémem bude technika, jak *myšlenky nesporně správné*, leč pro širokou veřejnost obtížně uchopitelné, této *veřejnosti prezentovat*. Samotné programy nikdo nečte a i kdyby je četl, většinou jim neporozumí. Navíc mnohá srozumitelnější hesla byla již použita a následnou politikou zdiskreditována. Tak hesla o svobodě chápe dnes náš občan většinou jako volnost pro zločince. Heslo o právu a pořádku použité ODS v senátních volbách bylo znehodnoceno nulovými posuny v činnosti ministerstva vnitra za celý další rok po senátních volbách.

Českou pravici tak čeká dlouhodobá mravenčí práce při vysvětlování principů své politiky na všech úrovních a všemi pro-

středky. K tomu se musí více otevřít veřejnosti, oslovit ji novými způsoby. Je nezbytné komunikovat s intelektuálními elitami, dosud pravicovému myšlení většinou nenakloněnými, a postupně je získávat pro toto myšlení. Použit bude zřejmě nutno i nové pojmy, včetně přehodnocení vztahů k některým pojmům existujícím. Tak asi nebude nadále možno odmítat pojem sociálně tržní ekonomika, ale ve shodě s programem EDU bude nutno tomuto pojmu dát vlastní náplň. Je zřetelné, že se celkově jedná o velmi složitý a dlouhodobý úkol, vyžadující diskuse nejen ekonomických, ale i sociologických a politologických odborníků. Nicméně očekávaná vláda levice zřejmě dá (bohužel) dostatečný časový prostor, jen je třeba jej hned od začátku využít. S nejvyšší pravděpodobností poskytne tato vláda i četnou argumentační municí, což je jedna z jejích mála (nechtěných) výhod.

Komunikovat je třeba i s významnými *hospodářskými a průmyslovými kruhy*. Dosavadní většinová vládní praxe, kdy každý dialog s reprezentanty průmyslu byl považován za pouhopouhý lobbismus, není nadále udržitelná. Průmysl opravdu není a ještě dlouho nebude v jednoduché situaci, ovšem stejně na tom dlouho bude i vláda. Politika otevřenosti a diskuse může

v některých případech pomoci problémy vyřešit, jinde alespoň tuto situaci vzájemně pochopit. Mám osobní zkušenost s takovým dialogem, kdy ani zdaleka všechny požadavky průmyslu akceptovány nebyly, kdy některá jednání byla os-

trým názorovým střetem, kdy však výsledkem byla řešení pro průmysl alespoň v zásadě přijatelná při perfektní znalosti důvodů pro odmítnutí řešení jiných. Jen takový způsob diskuse a přípravy politiky může odvrátit hospodářské kruhy od podpory levicových sil.

Českou pravici tak čeká dlouhodobá mravenčí práce při vysvětlování principů své politiky na všech úrovních a všemi prostředky

3. Programové cíle českých liberálů

Program českých liberálních sil tedy samozřejmě musí být postaven na *zdůraznění svobody rozhodování a konání jednotlivce, na zvýšené zodpovědnosti za svůj osud*. Zaměříme se na hospodářskou oblast, kde jak uvedeno dochází v Evropě k názorové shodě se stranami konzervativními a která nakonec je pro každé volby oblastí rozhodující.

Měnová politika musí samozřejmě směřovat ke stabilní měně s nízkou mírou inflace. Předmětem vážné diskuse však musí být vyváženost mezi měnovými a hospodářskými cíli ve stále ještě tranzitivní ekonomice. Nesporně není problém dosáhnout rychle nízké míry inflace za cenu dramatického dopadu do hospodářského růstu. Lze očekávat, že s nastavením těchto parametrů se bude vláda potýkat i po delší době, navíc možná v horších hospodářských podmínkách než dnes. Pomoci by zřejmě mohlo hlasité volání po přebytkovém státním rozpočtu nebo vyrovnaných rozpočtech veřejných, které by pak pravicová vláda po svém nástupu k moci zavedla. Předmětem debaty zřejmě musí být i mechanismus provázání vládní politiky s politikou centrální banky. K evropské jednotné měně je třeba zaujmout velmi rezervované stanovisko, její problematičnost pro méně rozvinuté evropské země se nesporně po r. 2000 prokáže.

Daňová politika musí směřovat především k nižšímu přerozdělování přes státní rozpočet. Tato teze musí být nezpochybnitelná, v souladu s programovým dokumentem EDU. Jako dlouhodobější cíl je nutno si dát snížení míry přerozdělování o cca 10%, tedy dostat se na úroveň vyspělých zámořských ekonomik. Globalizovaná ekonomika nového tisíciletí se nás prostě ptát na nic nebude. Znamená to samozřejmě *dramatické zásahy do státního rozpočtu*, základní změny v jeho konstrukci. Některé z potřebných změn jsou naznačeny

**Předmětem debaty
zřejmě musí být
i mechanismus provázání
vládní politiky
s politikou centrální banky**

dále. Méně podstatná je již technika tohoto snižování, nicméně jasný je trend od daní přímých k daním nepřímým.

Důchody tvoří nesporně největší problém a zátěž pro stát v příštích desetiletích. Jakékoli úvahy o ekonomicky nezbytném omezení stávajícího rozsahu systému důchodového zabezpečení vypadají jako politicky obtížné průchozí. Ukazuje to i stejná zkušenost ze západní Evropy. Nicméně předpokladem jakéhokoli postupu vpřed po r. 2000 je právě zásadní omezení výdajů v této oblasti. Je proto nezbytné začít nahlas hovořit alespoň o potřebě zavést západoevropské parametry, tedy posunout věkovou hranici na 65 let a současně hledat možnosti pro posílení pojistného systému. Plný přechod na takový systém se však jeví z finančních důvodů jako málo reálný, navíc cestu k němu zřejmě uzavře sociálně demokratická vláda utracením posledních peněz z velké privatizace. Nicméně příprava veřejnosti na situaci, kdy stát prostě nebude schopen dostát předpokládaným závazkům, kdy zřejmě systémem průběžného financování zajistí jen určitou velmi nízkou životní úroveň a kdy se každý bude muset na svém důchodu podílet svým pojištěním, musí nastat ihned. Na druhé straně je třeba odmítnout zjednodušené představy o samospasitelnosti soukromého důchodového spoření nebo pojištění. Celá věc bude vyžadovat další rozsáhlou diskusi, která nutně musí tvořit jádro programových diskusí liberálů v příštích letech.

Svým rozsahem a podílem na státním přerozdělování i citlivostí vůči voličům podobným problémem je *systém zdravotní péče*. Problém je navíc komplikován tím, že nikde na světě úspěšně řešen nebyl a každoročně je prohlubován vynálezy nových účinných léčebných postupů a léčiv, které však ve své většině jsou výrazně dražší. S ohledem na spektrum konzumentů lékařské péče, rekrutující se většinou z občanů v důchodovém věku nebo naopak

z dětí často ze sociálně slabších vrstev, jsou jakékoli úvahy o opravdu individualizovaném pojistném systému předem velmi problematické a nepopulární. Přesto je nutno znovu oprástit úvahy o individuálních účtech, zřetelně vymezit možnosti solidarity a smířit se se skutečností, že levný všeobecně pojistný systém prostě nejdražší léčebné postupy zahrnovat nebude a že to bude znamenat i úmrtí lidí, které by lékařská věda ještě při životě udržet uměla. Nezbytností je podstatně vyšší spoluúčast pacienta na úhradě zdravotní péče, tuto samozřejmost snad ani není třeba zdůrazňovat. Každopádně musí diskuse nad systémem zdravotní péče včetně rozsáhlejších projektů konkretizujících jednotlivé záměry tvořit druhou nejvýznamnější položku programových diskusí českých liberálů směřujících k výraznějšímu omezení státního přerozdělování národního produktu.

Třetí nejvýznamnější oblastí je *omezení vlivu všemocné byrokracie*. Důležitost tohoto tématu stále není mnohými významnými liberálními politiky dostatečně vnímána. Na rozdíl od témat předchozích se nemusí jednat o téma kontroverzní, veřejností nepříznivě přijímané, neboť veřejnost má s výstřelky byrokracie dostatečně negativní zkušenosti a rozumný pozitivní program by nesporně přijala kladně. Je ovšem potřebné příslušný program řádně propracovat a nepokoušet se o pouhá proklamativní řešení, jakým nakonec přes snahu svých členů zůstala Komise pro odstraňování byrokratické zátěže. Program musí obsahovat řešení již ve světě známá a odzkoušená, jakým je volnější působení tržních sil kupř. v dopravě nebo přesun státních dozorů do soukromoprávních kategorií s případným využitím pojišťovacích a certifikačních mechanismů. Částečně již tento trend byl nastoupen i v Evropské unii. Předmětem našich debat opětovně musí být propracování jednotlivých oblastí, konkretizace navrhovaných alternativ i příprava argumentů přesvědčujících veřejnost o jejich vhodnosti a prospěšnosti. Lze očekávat, že tímto způsobem by nakonec bylo

možno omezit aparát státních úředníků v řádu desítek procent.

S vlivem byrokracie a státních zásahů do soukromoprávních vztahů úzce souvisí i *pracovní právo*. Jedním z klíčových úkolů v Evropě příštích let bude v souladu s dokumentem EDU jeho zpružnění, individualizace sjednávání pracovní smlouvy, omezení moci odborů. V našem případě vzhledem ke stále přežívajícím základům systému pracovního práva z dob komunismu to bude znamenat namnoze ještě podstatnější zásahy, než o jaké se bude jednat v EU. Zásadně bude nutno změnit celý systém ochrany zdraví a bezpečnosti při práci a úrazového pojištění.

Pro širokou veřejnost se může stát přijatelnou *další liberalizace hospodářského prostředí*, odstraňování subvencí a překážek mezinárodnímu obchodu. Přínosy těchto opatření v úsporách státních prostředků na straně jedné a v přílivu levného zboží na straně druhé jsou očividné, jen je třeba je veřejnosti srozumitelně vysvětlit. Po sérii levicově zaměřených vlád s ochrannářskými tendencemi by to mělo být snazší. Otázkou zatím je, jak rychlý vývoj v tomto směru bude v příštích letech ve WTO i v EU. Ve WTO existují známky zpomalení dalšího liberalizačního procesu, v EU je naopak silně akutní. Není však zřejmé, zdali se v EU podaří překonat silné lobbistické tlaky především zemědělců. I v našich podmínkách je třeba se silnou zemědělskou lobby počítat, je však třeba veřejnost přesvědčit o mrhání jejími prostředky na akce typu posečení louky nebo nepěstování krav. Naopak rozsáhlou debatu je nutno vést s průmyslovou lobby o nalezení účelného kompromisu mezi jednoznačně liberálním přístupem a racionální státní pomocí českému průmyslu. I pro průmysl je liberalizace podmínek dlouhodobě přínosnější než ochrannářská opatření, a nalezení společného průsečíku proto nesporně možné je.

Důležitou součástí liberalizace hospodářského prostředí je i *liberalizace cen*, tedy jednak omezování počtu regulovaných položek, jednak omezování velikosti cenové distorze regulací vynucené. Nejdůležitější

položkou s nejvýraznějšími negativními hospodářskými dopady jsou samozřejmě ceny bydlení, těsně sledovány cenami energie. Zatímco v bydlení je potřebné dospět k plně tržním hodnotám, energie nutně musí být vždy předmět určitých státních zásahů. Lze předpokládat, že levicové vlády zpomalí tempo deregulace cen bydlení, takže míra distorze v této oblasti bude v okamžiku nástupu pravicové vlády spíše větší. Na druhé straně však již zřejmě reálný rozsah regulovaného segmentu bude díky přirozeně se rozvíjícímu trhu s bydlením i pod levicovými vládami postupně marginalizován a jeho rychlé uvolnění již fakticky nebude mít závažnější sociální dopady, jaké by mělo ještě dnes. Bude tedy nutným a pro narovnání ekonomických proporcí nezbytným krokem pravicové vlády. Deregulace cen energií pak bude mít přímou vazbu na dále uvedenou liberalizaci a privatizaci sítí.

Podstatné kroky bude možná nutno předpokládat v *dokončení privatizace*. Levice dnes slovně jakoukoli další privatizaci odsuzuje, okolnostmi však nakonec pravděpodobně bude donucena k jejímu provedení. Otazníkem však zůstává rozsah. Státní banky zřejmě příští čtyři roky ve státních rukou přežít nemohou. Stejně tak tzv. strategické podniky může levicová vláda zprivatizovat do rukou svých příznivců v okamžiku, kdy se její vláda očividně začne blížit konci. Jedním z prvních kroků pravicové vlády tedy nutně bude *dokončení privatizace*, o rozsahu však můžeme jen spekulovat.

Zásadního posunu vpřed bude nutno dosáhnout v *liberalizaci a privatizaci dosavadních monopolních sítí*, jako jsou sítě energetické, spojové nebo dopravní. Sociální demokraté již slibují zmrazení jakýchkoli pokusů o postup vpřed v této oblasti. Na druhé straně liberalizace sítí je na vítězném pochodu v Evropské unii a lze předpokládat velký tlak na českou vládu k přijetí nově koncipovaných evropských liberálních principů. V této oblasti tedy nebude nutno přilíš vymýšlet nová řešení jako spíše kvalifikovaně zavést řešení již hotová.

Dostáváme se ke klčovému bodu jakéhokoli budoucího liberálního programu, kterým je *vytvoření účinného státního mechanismu* pro jeho realizaci, tedy *státní správy a soudů*. Jakákoli hesla o právu a pořádku, jakékoli pokusy reformovat policii a soudy zůstanou prázdnými jako dosud, pokud se nepodaří vytvořit zásobárnu lidí schopných odborně i manažersky slibovaná opatření připravit a zavést do praxe a současně ochotných do tak nevděčných a finančně nezajímavých postů jít. Zde musí liberální komunita dlouhodobě kultivovat své vztahy s podnikatelskou sférou a hledat v ní lidi vyhovující popsaným kritériím. Nadějí jsou především lidé mladí, v současné době končící školy, získávající zkušenosti v zahraničí i v soukromém sektoru. Bez profesionální personalistiky je jakýkoli budoucí pokus o liberální vládu odsouzen k nezdaru. Je potřebné formulovat programový přístup k dlouhodobému vytváření stabilní státní správy, policie a soudů bez tradičních floskulí, jakými jsou definitivita ve státní správě nebo absolutní nezávislost soudců na komkoliv. Stejně tak je třeba zásadně změnit situaci, kdy úzká skupinka lidí v legislativní radě vlády si zcela uzurpovala právo známkovat přijatelnost nebo nepřijatelnost jednotlivých připravovaných právních úprav a namnoze potřebné změny dokázala zcela zablokovat.

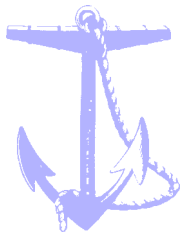
4. Závěr

Vzhledem k danému prostoru bylo nutné se omezit jak v hodnocení minulosti, tak i v nástinu budoucích programových úkolů jen na to nejnutnější, zaměřené především do oblasti hospodářské a státních mechanismů s ní souvisejících. Nicméně, pokud v této stati někomu schází kapitoly o etice, morálce, dobročinnosti, pak se nejedná o nedostatek místa, ale o záměr. Je třeba výrazně odlišit potřebnou míru solidarity s lidmi nemohoucími postarat se o své základní životní potřeby, kde i liberálové prosazují kromě iniciativ soukromých i určitou účast státu, je třeba odlišit

stíhání zločinců, kde liberálové vidí roli státu jednoznačně od obecných kategorií etiky a morálky, které stát prostě nařizovat nemůže a nesmí, a které proto ani nemo-

hou být součástí politických programů. Pokud by to stát opět začal činit, nastoupil by cestu návratu k totalitní společnosti.

Michal Tošovský, *vánoce 1997*

Trh práce v Česku

Pojednání o trhu práce v širších souvislostech lidského jednání

DANIEL MÜNCH

Trh práce má rozsáhlé ekonomické souvislosti ovlivňující mnoho sfér našeho života, a představuje tak velmi široké ekonomické téma spolu s mnoha implikacemi pro hospodářskou politiku státu. Nedejme se klamat skutečností, že problematika trhu práce se v médiích a dokonce i diskusích o hospodářské politice často zkratkovitě omezuje na problém nezaměstnanosti či mezd. Účelem tohoto příspěvku je stručně osvětlit v širších souvislostech některá témata trhu práce, která se rýsují na pozadí naší sedmileté zkušenosti s fungováním trhu práce, s výhledem do nadcházejících let. S ohledem na současné diskuse o politických programech je ambicí tohoto příspěvku také upozornit na témata a otázky, o kterých se politici často obávají hovořit.

Lidský kapitál a trh práce

Na trhu práce stráví každý z nás v průměru o něco více než polovinu svého života a téměř celým naším životem se prolínají jednání a rozhodnutí, která jsou přímo či nepřímo pro formování trhu práce určující a která jsou samozřejmě realitou na trhu práce do velké míry zpětně formována. Rodinné prostředí a posléze školy všech úrovní jsou během prvního čtvrtstoletí lidského života zdrojem důležité složky lidského kapitálu, tedy vzdělání. Od kvality vzdělání, vyjádřené jeho objemem a strukturou zároveň, se odvíjejí možnosti budou-

cího individuálního pracovního uplatnění, individuální životní úroveň a společenské postavení jednotlivce a rodiny v dospělosti a stupeň zajištění vlastního stáří. V konečném důsledku se kvalita a vhodnost vzdělání jednotlivců projeví na hospodářském růstu a na všeobecné prosperitě života občanů. Nedostatečné či nevhodné vzdělání se naopak stává významnou překážkou materiálního i duchovního rozvoje společnosti. Kvalita vzdělání se do jisté míry odvíjí od dlouhodobých tradic, ale do velké míry od charakteru vzdělávacího systému, který je formován politikou státu.

Každodenní polistopadová realita ukazuje, jak snadno padají neochvějné pravdy, o kolik bohatší a rozmanitější je naše evropské a světové kulturní dědictví, o co jiná může být realita v jiných zemích a jak se mění dříve platné vědecké pravdy. Přesto si náš vzdělávací systém, jako neblahé dědictví socialismu, dále nese přílišný sklon ke sdělování a následnému memorování neochvějných “pravd”. Není divu, že se nám potom nedostává rozhodných a oprávněně sebevědomých lidí schopných samostatné či organizační práce. Víra v naučené pravdy a podceňování významu tvůrčí aktivity svým dílem také přispívá k tomu, že mnoho lidí stále pasivně čeká, až je někdo vezme za ruku a dovede k šťastným zitrkům. U takových lidí často vzniká “blbá nálada”, protože příčiny vlastní pasivity a neúspěchů spíše než u sebe raději hledají ve svém okolí, společnosti či politice. Jak

již bylo řečeno, relace mezi předáváním znalostí a faktů a formováním samostatného tvůrčího a ambiciózního myšlení nejsou v prostředí našich škol vybalancovány.

Nesmí nás mást, že v často uváděných mezinárodních srovnávacích testech znalostí vycházejí naši studenti jako jedni z nejlepších na světě. Jde totiž o to, že nahromaděné znalosti samotné nejsou vše a mnohdy nejsou vůbec ničím.

“Socialistický režim viděl školství především jako prostředek k získání odborně a technicky vzdané pracovní síly. Je přirozené, že samostatné tvůrčí a ambiciózní myšlení bylo pro předchozí režim nebezpečné a že se s ním skrze kontrolované státní školství vypořádal. Socialistické vlády preferovaly vysoce specializované středoškolské odborné vzdělání na úkor poskytování všeobecného středoškolského vzdělání a nabídky flexibilnějších programů.” (Laporte and Ringold 1997). Nejpatrnější důsledek tohoto přístupu můžeme vidět například v tom, že podíl středoškolských studentů studujících na gymnáziích poskytujících všeobecné vzdělání byl u nás i v roce 1995 na úrovni pouhých osmnácti procent, tedy na nejnižší úrovni mezi 27 zeměmi OECD (OECD 1997). Vzdělávací systém, který jsme zdědili z období socialismu, se tedy zaměřoval na poskytování vzdělání v úzce specializovaných oborech a významně zanedbával poskytování všeobecné vzdělanosti, tvořivého a samostatného myšlení. Je však třeba dodat, že se během sedmi let uskutečnilo i mnoho velmi pozitivních změn, především ve středním školství. Nové zákonné vymezení uvolnilo mnohdy až bouřlivý vznik soukromých a církevních středních škol a umožnilo uvolnění kurikulární svázanosti a jednobarevnosti nabízených programů. Dostavila se zvýšená, často až vysoká konkurence škol, státních i soukromých, v konečném důsledku přinášející prospěch studentům v rozmanitostech

Relace mezi objemem předávaných znalostí a faktů a formováním samostatného tvůrčího a ambiciózního myšlení nejsou v prostředí našich škol vybudovány

ti a kvalitě nabízeného vzdělání. V tomto období samozřejmě docházelo i k mnoha negativním jevům, které pramenily z bouřlivosti vývoje samotného, absence zkušenosti a sníženého pocitu odpovědnosti za vzdělání svých dětí u rodičů a neexistence reputace u nově etablovaných nestátních středních škol, podle které by se mohli rodiče a studenti spolehlivě rozhodovat. Očekávat naprosto bezproblémový průběh při tak rozsáhlých a spontánních změnách by bylo zcela naivní a za takovou je také třeba chápat občasnou kritiku, která odmítá liberalizaci vzdělávací soustavy jako celku. Přínosy změn totiž jednoznačně nad problémy převažují, a na soukromých a církevních středních školách tak dnes studuje téměř pětina studentů středních škol, jak je také patrné z obrázku 1.

Zvýšená nabídka středoškolského studia dala příležitost především těm, kteří by se dříve kvůli převisu poptávky po středním vzdělání na školu nedostali. Formování nové struktury středního školství mělo i pozitivní dopad na nabídku práce a jistě i svým dílem přispělo k relativně velmi nízké míře nezaměstnanosti středoškolských absolventů u nás, jak dokumentuje tabulka 1.

Tabulka 1 : Specifická míra nezaměstnanosti pro věkovou skupinu 20-24 let se středoškolským vzděláním v roce 1995

Česká republika	3,1
Německo	6,8
Polsko	26,7
Portugalsko	20,1
Rakousko	3,9
Španělsko	41
Švédsko	18,9
Velká Británie	13,2

Zdroj: OECD Employment Outlook 1997, str. 256.

Univerzitní školství, na rozdíl od školství středního, u nás zůstává pozadu za vývojem společnosti a možnostmi, které poskytuje vzniklý trh práce. Zastaralé zákonodárství, které brání vzniku nestátních vysokých škol a přílivu nestátních peněz do vysokých škol, bylo schváleno Poslaneckou sněmovnou teprve v roce 1998. Management univerzit se doposud nejrůznějšími způsoby úspěšně ubránil odstranění svého pohodlného, státem financovaného monopolu. Vysoké školy zůstávají stále příliš odtržené od praxe a vědeckého života mimo ně.

Na trhu práce je na druhé straně zcela zřetelná ochota vysokoškolsky vzdělané lidi dobře zaplatit (viz. obrázky 2 a 3), ale neexistence institutu školného neumožňuje, aby se tento jasný cenový signál o vzácnosti vzdělání přenesl do oblasti, kde toto vzdělání vzniká, tedy na vysoké školy.

V souvislosti s uvedeným je jistě zajímavý pohled na relativní dynamiku mezd, jako trhem vyjádřenou cenu práce, u skupiny absolventů škol po roce 1989. Z obrázku 2, který uvádí srovnání výše a růstu průměrných hodinových výdělků podle věkových kategorií a stupňů vzdělání je patrné, že mzdy rostou u věkových skupin současných středoškolských a vysokoškolských absolventů výrazněji, než u starších ročníků. Z toho je zřejmé stále rostoucí poptávka po nově vzdělané pracovní síle ze strany zaměstnavatelů. V této situaci se jako paradoxní jeví skutečnost, že se vysokým školám při dlouhodobě vysoce neuspokojené poptávce zoufale nedostává finančních prostředků na samotný provoz. Velká část těch, kteří se letos opět nedostanou na vysokou školu je přitom ochotna si za studium zaplatit (příplatit), a přinést tak do vysokého školství tolik potřebné prostředky. Těch, kteří by si nebyli schopni studium zaplatit ze svých rodinných úspor či příjmů přitom není mnoho a i naprostá většina z nich by si byla jistě

schopna studium zaplatit na základě svých příjmů budoucích. Nabídka vysokoškolského vzdělání u nás totiž není formována poptávkou a přínosem jednotlivých studijních oborů pro občany, ale spíše zájmy vysokoškolské administrativy, vyjednávací silou jejich jednotlivých skupin při získávání prostředků a obrovskou setrvačností, která je vlastní jakémukoliv státně administrativnímu způsobu rozdělování veřejných prostředků. Dochází tak u nás k rozsáhlému plýtvání disponibilními, materiálními a lidskými zdroji.

Vysokou školou však na konci dvacátého století proces vzdělávání nekončí. Je dávno pryč doba, kdy se daly všechny znalosti v oboru obsáhnout studiem v mládí a během dalšího života nezastaraly. Výzkum a vývoj dnes postupují takovým tempem, že znalosti zastarávají v horizontu desetiletí či dokonce několika let. Že je celoživotní vzdělávání pro dobré uplatnění na trhu práce nezbytné, si v nových pod-

Neexistence institutu školného dosud neumožňovala, aby se tento jasný cenový signál o vzácnosti vzdělání přenesl do oblasti, kde toto vzdělání

mínkách lidé postupně začínají uvědomovat. V celoživotním vzdělávání se mohou uplatnit mnohem rozmanitější formy, od kursů organizovaných pro zaměstnance po studijní volna pro další studium na řádné škole. V hospodářské politice státu jde o to, aby nabídce této formy studia stálo v cestě co nejméně administrativních překážek a aby se tato forma mohla přirozeně začlenit v rámci toho, co dnes nazýváme studiem klasickým, tedy studiem před vstupem na trh práce.

Na nenápadnou, ale pro naši situaci významnou skutečnost poukazují některé teoretické a empirické výzkumné práce v oblasti veřejné volby. Ty naznačují, že s tím, jak stárne populace, stále větší a větší skupina voličů podporuje více než proporcionální růst výdajů státu na důchody a zdravotnictví a stále menší a menší skupina voličů-rodíčů podporuje výdaje státního rozpočtu na školství. To se může stát brzdou rozvoje právě vysokoškolské vzdě-

lanosti u nás v případě, že si demokraticky stát ponechá monopol na financování a provozování vysokých škol.

Odchod z trhu práce do důchodu

Další velké téma, mající úzkou spojitost s trhem práce, je pozice starších občanů na trhu práce. Naši realitu zásadně formuje existence průběžného, z všeobecných rozpočtových příjmů státního rozpočtu financovaného důchodového systému. Zde je třeba připomenout, že jakýkoliv důchodový systém může být pojištěním proti dlouhověkosti, ale nikoliv proti stárí.

Jakýkoliv důchodový systém může být pojištěním proti dlouhověkosti, ale nikoliv proti stárí.

Proti nevyhnutelnosti stárí se totiž finančně pojistit nelze, lze se na něj pouze zajistit. Nikdo psychicky zdravý se nemůže ohánět výmluvou “já nevěděl”. Přes tuto skutečnost náš důchodový systém poskytuje důchod každému, samozřejmě za cenu velkých omezení svobodné volby občanů v nakládání s vlastním majetkem, v tomto případě způsobeném vysokými odvody z příjmů obyvatel do důchodového fondu.

Důchodový zákon vymezuje všem stejný věk pro odchod do důchodu a následně nárok na důchod bez ohledu na velké a prohlubující se rozdíly ve fyzických a psychických schopnostech občanů ve věku okolo šedesáti let. Nejen to. Současný zákon odrazuje od práce občany raného důchodového věku tím, že pro nárok na důchod vyžaduje po dobu prvních dvou let snížení jejich příjmů pod úroveň dvojnásobku životního minima. Jde v první řadě o nemorální a násilné zasahování do svobody a účtyhodnosti jedné skupiny občanů. V druhé řadě mnohé empirické studie ukazují, že lidský kapitál představený nahromaděnou zkušeností podléhá rychlému stárnutí. Dočasná odtrženost

od prostředí spolupracovníků a pracovních kontaktů se během tří let mění v odtrženost trvalou. Přitom mají starší pracovníci mnohé cenné zkušenosti, které jsou schopni a ochotni předávat dále a nemusí to být přímo na původních místech. Přicházíme tak předčasně o nejzkušenější část své populace, která je většinou ještě bez problémů schopna pracovat.

Existence zákonem vymezeného důchodového věku je také špatným signálem pro zaměstnavatele, kteří podle něho formují svou zaměstnaneckou politiku a neradi přijímají občany blízké oficiálnímu důchodovému věku, o kterýžto věk se zajímají více, než o fyzické a psychické dispozice uchazečů o práci. To přispívá mimo jiné

k vyšší nezaměstnanosti a nižším mzdám (viz.obrázek 3) občanů předdůchodového věku. Na základě konzervativně-liberálních hodnot je třeba za nepřijatelnou považovat národohospodářskou praxi stimlování dřívějších odchodů strachů občanů do důchodu. Tato politika je motivována snahou o zvýšení nabídky pracovních míst jako prostředek snižování nezaměstnanosti. Že jde o praktiku, jejíž pochybné přínosy jsou velmi krátkodobé a negativní ve středním a dlouhém období, ukazují mnohé empirické studie (Layard a kol.(1991)). Hospodářská politika prosazující předčasné odchody do důchodu, případně zkracování pracovní doby, totiž vychází z chybného, bohužel však velmi rozšířeného omylu, že na světě je omezené množství práce, které je nutno spravedlivěji rozdělovat.

Je velmi rozšířen omyl, že na světě je omezené množství práce, které je nutno spravedlivěji rozdělovat

Pojištění příjmů v době pracovní neschopnosti

Na okraji pozornosti stojí problematika nemocenského pojištění (nejde o zdravot-

ní pojištění), která s trhem práce také úzce souvisí. Skutečnost je u nás taková, že v důsledku zastaralého a špatně vymezeného systému začalo s liberalizací zaměstnavatelských vztahů na počátku devadesátých let docházet k rozsáhlému zneužívání státem garantovaného programu nemocenského pojištění. Zatímco ještě v roce 1990 představovaly státní výdaje na nemocenské pojištění přibližně 7 miliard korun, v roce 1996 to bylo již okolo 22 miliard s výhledem dalšího růstu.

Nemocenské pojištění hradí uznaným pracovním neschopným stát ze státního rozpočtu a zaměstnavatel je pouze prostředníkem platby, kterého tedy platby nemocenských dávek přímo nezatěžují. Zaměstnavatelé tedy mají často velmi sníženou motivaci dohlížet na to, zda jde na straně zaměstnance o pracovní neschopnost oprávněnou, či pouze předstíranou. Na straně zaměstnanců je samozřejmě motivace "házet se marod" tím větší, čím srovnatelnější jsou nemocenské dávky s jejich pracovními příjmy. Někteří zaměstnavatelé jsou tímto modelem také motivováni k jeho zneužívání. V případě přechodného nedostatku práce totiž mohou zaměstnavatelé poslat zaměstnance s nižší odborností na nemocenskou a nemusí jim vyplácet mzdu, protože zaměstnanci dostanou ze státní pokladny nemocenské dávky. Zaměstnavatelé tak mohou přezaměstnanost levně řešit (pouze z jejich vlastního pohledu) problémy spojené s větší fluktuací mezi zaměstnanci s nižší odborností, aniž musí hledat jiné cesty dohledu na jejich práci. Druhým subjektem v systému jsou lékaři,

V případě nemocenského pojištění jde o názornou ukázkou, jak dobře míněný, státem organizovaný sociální program velmi snadno vede k rozptýlení zodpovědnosti jednotlivců a institucí a informačnímu chaosu.

kteří vydávají zaměstnancům potvrzení o pracovní neschopnosti. Je přirozené, že lékař často uzná pracovníka nemocným i se simulovanou nemocí, neboť lékaři samotnému takové rozhodnutí přináší minimální riziko a náklady. Riziko pro něj naopak představuje neuznat práce neschopným člověka, který je opravdu nemocný. Stát, jako třetí subjekt, má na starost revizi oprávněnosti vyplácení nemocenských dávek. Výsledky jeho kontrolní činnosti jsou však celkem přirozeně více než sporné.

V případě nemocenského pojištění tak jde o názornou ukázkou, jak dobře míněný, státem organizovaný sociální program velmi snadno vede k rozptýlení zodpovědnosti jednotlivců a institucí a informačnímu chaosu.

Problém nemocenského pojištění je tedy nutno považovat také za jednu z rigidit trhu práce u nás. Na jedné straně vyžaduje nárůst výdajů státu, tedy daňových odvodů z mezd, na straně druhé snižuje nabídku pracovních sil a její využití.

Demografické dědictví

Jedním z neblahých dědictví II. světové války a éry socialismu jsou populační vlny, které přinesl poválečný boom a populační manipulace centrálních plánovačů na počátku 70. let. Krátké populační vlny mají mnohé negativní dopady na hospodářství, včetně trhu práce. Významně kolísající velikost ročníků procházejících školami není možno dostatečně zohlednit kapacitou vzdělávacích institucí, případně je takové přizpůsobování bolestivé a nákladné. Jako

Tabulka 2: Věkové kohorty v roce 1992

Věk	12 let	13 let	14 let	15 let	16 let	17 let	18 let	19 let
Počet osob	150 500	167 962	173 997	177 241	182 037	186 986	188 633	175 763

Zdroj: Výpočet autora na základě dat Českého statistického úřadu

příklad nám může posloužit populační vlna z počátku sedmdesátých let. Z tabulky 2 je patrné, že například v roce 1989 do středškolského věku vstupovalo o celých 20 procent mladých lidí více než v roce 1995.

Ti, kteří jsou součástí populační vlny, jsou následně na trhu práce vystaveni mnohem větší konkurenci svých generačních kolegů a musí se přirozeně smířit s nižšími mzdami, které jsou konkurencí tlačeny dolů. V okamžiku, kdy se populační vlna dostane do důchodového věku, působí ještě zásadnější problémy. V systému průběžně financovaných důchodů

(který máme u nás) je na ně třeba v rozpočtu vyčleňovat stále více prostředků. K tomu se nezbytně přidává i nárůst výdajů na zdravotnictví, protože jejich převážná část směřuje právě na péči starším občanům. To potvrzují statistiky ministerstva zdravotnictví z roku 1996, podle kterých činily průměrné zdravotní výdaje na občana staršího šedesáti let přibližně 16 tisíc korun ročně, zatímco například na člověka okolo 40 let věku připadalo v průměru necelých 7 tisíc korun. Přibližně 20 procent občanů tak čerpá 80 procent nákladů na zdravotní péči u nás. Když si k těmto skutečnostem přidáme s jistotou hraničící demografickou prognózu rychlého stárnutí naší populace v dalším čtvrtstoletí, stojí před námi mnoho problémů zralých k řešení. Pokud nedojde ke změně financování důchodů a zdravotnictví, budou si neustále rostoucí výdaje státu vyžadovat odpovídající růst daňových odvodů a vzhledem k tomu, že se bude podíl pracovně aktivního obyvatelstva snižovat, bude docházet i k růstu daňového zatížení na ještě vyšší hodnoty, při nichž by se již zcela vytratila pracovní motivace, což by citelně oslabilo již dnes oslabené fungování trhu práce.

Růst daňového zatížení na ještě vyšší hodnoty, při nichž by se již zcela vytratila pracovní motivace, by citelně oslabil již dnes oslabené fungování trhu práce.

Nezaměstnanost je zpravidla akumulovaným projevem problémů z jiných oblastí života společnosti a není prvotní příčinou problémů.

Nezaměstnanost

Nezaměstnanost jsem úmyslně ponechal až jako poslední v řadě témat souvisejících s trhem práce, abych podtrhl skutečnost, že nezaměstnanost je zpravidla akumulovaným projevem problémů z jiných oblastí života společnosti a není prvotní příčinou problémů.

Průběh nezaměstnanosti měřený mírou nezaměstnanosti uvedený na obrázku 4 ukazuje, že se tento fenomén od počátku transformace u nás vyvíjel velice uspokojivě. Míra nezaměstnanosti

se v počátečním období vyvíjela podobně jako v ostatních zemích bývalého sovětského bloku a dosáhla u nás na dlouhou dobu rekordní úroveň čtyř procent na přelomu let 1991 a 1992 (podrobněji Švejnar a kol. 1995).

Poté došlo k mírnému poklesu na hodnoty blízké třem procentům, kde se míra nezaměstnanosti se sezónními fluktuacemi udržela až do poloviny roku 1996. Ve všech ostatních zemích se však míra nezaměstnanosti ustálila až nad deseti procenty, kde se více méně udržuje až do dnešních dnů. U nás se

obnovení růstu nezaměstnanosti datuje od poloviny roku 1996 na aktuálních 5.2 procent (k 31. prosinci 1997). Přes současný růst patří republika stále mezi země OECD s nejnižší mírou nezaměstnanosti (viz. tabulka 3).

Tabulka 3: Míra nezaměstnanosti v Evropě % (Listopad, 1997) ¹

Česká republika	5
Francie	12,6
Itálie ²	12,2
Německo	7,8

Švédsko	8,6
USA	4,6
Velká Británie	6,8

1 sezóně upravené údaje

2 údaj za říjen

Zdroj: BUREAU OF LABOR STATISTICS, U.S. DEPARTMENT OF LABOR, JANUARY 1998.

V prvních letech transformace se na trhu práce odehrálo mnoho významných a jedinečných změn, o jejichž mikroekonomické podstatě nám makroekonomický ukazatel míry nezaměstnanosti nic neřekne. Co se vlastně stalo, se tedy spíše domýšlíme, neboť k podrobné analýze se nedostává vhodných mikrodát. Je zřejmé, že s liberalizačními kroky počátečního období transformace se začal spontánně formovat trh práce a mzda začala být její cenou. Mezi určující faktory nízké nezaměstnanosti v České republice je třeba řadit velmi výhodnou polohu republiky v těsném sousedství zemí EU a velmi výhodnou středovou polohu hlavního města Prahy, která představuje 1/10 pracovního trhu. Velký vliv měly liberalizační a privatizační kroky, které umožnily rozsáhlý rozvoj malého a středního soukromého sektoru ale i přetrvávající přezaměstnanost ve velkých státních podnicích a podnicích s nejasnou vlastnickou strukturou. Svým dílem k nízké nezaměstnanosti přispěla také přirozeně vzniklá, alokovaná a rozmanitá průmyslová struktura mající kořeny ještě v Rakousku-Uhersku a první republice, kterou nevymazalo ani čtyřicet let centrálního plánování. Ve srovnání s jinými post-socialistickými zeměmi byl u nás v krátké době zaveden přehledný systém služeb nezaměstnanosti spravující poměrně přísný systém dávek v nezaměstnanosti skrze dobře fungující síť úřadů práce.

V diskusích o nezaměstnanosti se lidé často dělí na zaměstnané a nezaměstnané, což je dělení v mnoha případech velice zavádějící. Nezaměstnanost je totiž pro většinu nezaměstnaných pouze průchozí pa-

sáží, do které průběžně přicházejí a dříve či později z ní opět odcházejí. Pro skutečnou hospodářskou politiku a vynášení soudů o prospěšnosti či škodlivosti nezaměstnanosti tak není důležité, jaké procento lidí je v dané chvíli nezaměstnaných, ale jak dlouho v ní lidé zůstávají, případně kolik lidí v ní zůstává dlouhodobě. Nezaměstnanost jednotlivce jako stav sám o sobě tak nepředstavuje problém. V tržním prostředí, které se neustále vyvíjí podle toho, jak výrobci a spotřebitelé reagují na vývoj nových poznatků technologií a vzácnosti zdrojů, se přemisťuje nejen kapitál fyzický, ale také lidský a to směrem k činnostem, které lépe odpovídají novým podmínkám, tedy lidským potřebám nerozporně vyjádřených poptávkou. Pokud nemá země hospodářsky zaostávat, musí se pokles poptávky v daném oboru dříve či později projevit snižováním zaměstnanosti, případně úpadkem firem, tedy propouštěním či dobrovolným odchodem zaměstnanců přirozeně doprovázeným i obdobím nezaměstnanosti. Velmi důležitým důvodem změn zaměstnání a zdrojem nezaměstnanosti je také generační mobilita jednotlivců. Každý pracovník stoupá na žebříčku postavení v zaměstnání s tím, jak sbírá zkušenosti a nachází postupně pro sebe vhodnější zaměstnání a zaměstnavatele. Období bez práce tak není nic zvláštního a lze ho v mnoha případech chápat jako velmi efektivní způsob hledání nejvhodnějšího zaměstnání. Pro výše uvedené důvody (problém není nezaměstnanost jako taková, ale její trvání) je zpravidla lepší ponechat statistiky o míře nezaměstnanosti mediálním šotům a sledovat spíše velikost toku nezaměstnaných, kteří nezaměstnaností procházejí, případně podíl dlouhodobě nezaměstnaných. Mezinárodní a časové srovnání přílivu a odlivu do a z nezaměstnanosti prezentuje tabulka 4.

Tabulka 4: Standardizované míry přílivu a odlivu do a z nezaměstnanosti

Země	1992		1994		1996	
	Míra přílivu	Míra odlivu	Míra přílivu	Míra odlivu	Míra přílivu	Míra odlivu
Česká republika	0,9%	26,6%	0,6%	21,3%	0,6%	19,3%
Slovenská republika	1,5%	10,2%	1,3%	7,4%	1,4%	10,0%
Maďarsko¹	1,2%	7,7%	1,1%	9,1%	1,3%	9,4%
Polsko	0,9%	4,3%	1,6%	6,2%	1,6%	8,2%

1 Údaje roku 1993

Zdroj: OECD databáze CEET

Z ní je patrné, že míra přílivu do nezaměstnanosti byla a stále je v České republice nižší než v bývalých zemích socialismu a míra odlivu je naopak mnohem vyšší. Tomuto vysvětlení odpovídají i údaje o podílu dlouhodobě nezaměstnaných uvedené v tabulce 5.

Tabulka 5: Podíl dlouhodobě¹ nezaměstnaných na celkové nezaměstnanosti %

Česká republika	15
Francie	37,1
Itálie	64,1
Maďarsko	57
Německo ²	45,6
Polsko	35,3
Švédsko	18,5
USA	10,4
Velká Británie	45,9

1 Více než jeden rok

2 Údaj roku 1995

Zdroj: OECD *Employment outlook*, 1997, str.181.

Nezaměstnanost nepostihuje všechny demografické skupiny stejně. Proto se nezaměstnanost někdy uvádí specificky pro jednotlivé skupiny. Ostře sledovanou skupinou jsou mladí lidé, kteří po škole vstupují na trh práce. Nezaměstnanost této skupiny

se v poslední době u nás zvyšuje, ale v mezinárodním srovnání je stále nízká. Ani vysoká specifická nezaměstnanost této skupiny však nemusí být negativním jevem, jak se často tvrdí. Mladí lidé jsou totiž na rozdíl od svých rodičů v jiném postavení. Teprve si své místo na trhu práce hledají a celkem přirozeně vyzkoušejí za krátkou dobu několik zaměstnání, která zcela přirozeně občas odděluje i období registrace na úřadu práce. Mladí lidé, kteří nemají rodinné závazky a mají za sebou často i podporu rodičů, tak v mnoha případech období nezaměstnanosti využívají k efektivnímu a důkladnému hledání perspektivního zaměstnání, které jim vyhovuje, případně využívají nezaměstnanost jako období prodloužených prázdnin.

Problém samozřejmě představuje dlouhodobá nezaměstnanost jednotlivců a demografických skupin. Jde však často o problém, který má příčiny v jiných oblastech, jako je školství, demotivační pracovně-právní a důchodová legislativa a daňová politika, nefungující trh s byty apod. Z pohledu hospodářské politiky státu je mnohdy smysluplnější řešit příčiny již v těchto oblastech, i když často pozorujeme

spíše sklon řešit až důsledky nejrozumnějšími programy boje s nezaměstnaností. Nutno podotknout, že efektivnost a smysluplnost těchto programů je často velmi pochybná.

Efektivnost a smysluplnost mnohých programů řešících důsledky a nikoliv příčiny nezaměstnanosti je často velmi pochybná.

Závěr

Cílem tohoto příspěvku nebyl a nemohl být podrobný popis vývoje trhu práce u nás od počátku transformace až do dnešních dnů, ani přehled dosud známých statistik. To vše je obsahem jiných prací. Účelem bylo především poukázat na mnohdy přehlíženou provázanost zdánlivě nesouvisejících témat, tedy provázanost, kterou je nutno při formování dobré hospodářské politiky státu s dlouhodobým horizontem uvažování brát v úvahu. Mnohá témata v této souvislosti pouze stručně zmíněná, jako například otázky zavedení školného, problematika odchodů do důchodu, schéma příspěvků v nezaměstnanosti a pojištění pracovní neschopnosti, zdaňování práce si jistě zaslouží mnohem detailnější ekonomické a ideové diskuse. Na mnoho témat s trhem práce souvisejících, jako je například role odborů a kolektivního vyjednávání, mzdová diskriminace, zahraniční zaměstnanost, dotování neperspektivních oborů, minimální mzda, solidarita v nemocenských dávkách a mnoho dalších zde nezbylo místo, ačkoliv by si ho pro svou důležitost zasloužila.

Referenční literatura

Alesina, A. a kol. (1997) : "Public Goods and Ethnic Divisions," National Bureau of Economic Research Working Paper 6009, Cambridge, MA.

Button, J. W. (1992) : "A Sign of Generational Conflict: The Impact of Florida's Aging Voters on Local School and Tax referenda," *Social Science Quarterly* 73, 102, str.786-797.

Layard, P. R. G. (1991) : *Unemployment: macroeconomic performance and the labour market*, Oxford University Press.

OECD (1997)^a: *Employment Outlook 1997*, July 1997, OECD, Paris.

OECD (1997)^b : *Education at a Glance – OECD Indicators 1997*, OECD, Paris.

Rubinfeld, D. (1977) : "Voting in a Local School Election: A Micro Analysis," *Review of Economics and Statistics*, 59, str.30-42.

Allison, C. and D.Ringold (1997): "Labor market in Transition in Central and Eastern Europe," World bank Technical paper No.352, World bank.

Švejnar, J., D.Munich, K.Terrell (1995) : "Unemployment in the Czech and Slovak Republics," kapitola 13 v *The Czech Republic and Economic Transition in Eastern Europe*, Academic Press.

Vinovskis, M. (1993) : "An Historical perspective on Support for Schooling by Different Age Cohorts," In Vern L. Bengtson and W. Andrew Achenbaum, ed., *The Changing contract Across Generations*, New York: Aldine de Gruyter.

ÚIV (1996) : *Program Set'96: Jaké jsou naše střední školy*, UIV, Praha.

¹ Na tomto místě je třeba zmínit, že pravidlo „čím více vzdělání tím lépe“ neplatí. I samotný termín optimální je v této souvislosti nejasný, protože umožňuje i protichůdné definice. Podrobné vymezení tohoto termínu však jde nad rámec tohoto příspěvku.

² Pokud jde o podporu informovanosti, která podmiňuje konkurenční tlak na formování kredibility u středních škol a rozšiřuje význam zodpovědnosti rodičů a studentů za vlastní volbu školy v rychle se rozšiřující nabídce je třeba zmínit jedinečný projekt SET (UIV 1996).

³ Ve dnech, kdy byl tento příspěvek psán (leden 1998) byl v Parlamentu ČR usilovně hledán politický kompromis, aby mohl být dlouho připravovaný vysokoškolský zákon projednán a schválen ještě Poslaneckou sněmovnou vzešlou z voleb v roce 1996. Kompromisy se hledaly především v oblastech vymezení existence nestátních vysokých škol a školného, z čehož se odvíjí oprávněná obava, zda případně přijatý kompromisní zákon současnou situací výrazně změní k lepšímu.

⁴ MF Dnes 3. 6. 1997 v rozhovoru s rektorem Univerzity Karlovy uvádí že „Krátké před zahájením přijímacích zkoušek je Univerzita Karlova letos opět zavalena rekordním počtem podaných přihlášek ke studiu... Letos bylo podáno celkem 45 565 přihlášek. Oproti loňskému roku se tedy počet přihlášek zvýšil o 3 780 uchazečů. Ačkoliv se zájem o studium od loňska zvýšil a počet přihlášek vzrostl o 3 780, univerzita bude letos moci přijmout na svých šestnáct fakult v Praze, Plzni a Hradci Králové přibližně stejný počet posluchačů - asi 6 500.“

MF Dnes 4. 6. 1997 uvádí „Z letošního rekordního počtu 41 785 podaných přihlášek bylo ke studiu na všechny fakulty Univerzity Karlovy přijato 7 887 zájemců, z toho 322 lidí se dostalo na odvolání. Rektor univerzity uvedl, že je mu líto, že řada potenciálních talentových studentů zůstává za branami vysokých škol. Rektor ale nevyužije o jakékoliv změně přijímacího řízení, mj. tomu brání i nedostatek finančních prostředků a nevyhovující kapacity vysokých škol.“

⁵ Poptávku po práci v ekonomické terminologii představují zaměstnavatelé poptávající práci a nabízející mzdu.

⁶ MF Dnes, 19. 6. 1997 v článku „Kvestor už jedná, aby škola mohla zaplatit později“ uvádí: „Po dubnových škrttech v rozpočtu, kdy přišla Univerzita Karlova o sedmasedmadesát milionů, má její vedení potíže, aby zajistilo provoz školy. „Začínají chybět peníze na vodu, energie a podobně,“ potvrdil rektor univerzity... „Damoklův meč visí nízko,“ odpověděl kvestor na otázku, zda je možné, že by univerzita musela v zimě některá pracoviště kvůli nedostatku peněz zavřít. Rektor však lituje zejména toho, že univerzita nemůže z ekonomických důvodů přijmout všechny studenty, kteří se přihlásí. Ministerstvo školství podle něho rozhodlo, že počet všech studentů na jedné vysoké škole se od nového školního roku nemůže zvýšit o víc než pět procent. „Kdybychom to porušili, nejenže nedostaneme na další studenty peníze, ale budeme penalizováni“, řekl prorektor univerzity, který držel v ruce materiál s tímto verdiktem ministerstva.“

⁷ Pro názorné porovnání nákladů na vzdělání a z něho plynoucích výnosů si můžeme udělat triviální výpočet na útržek papíru na základě údajů z obrázku 3 ukazujících realitu v roce 1997. Sečteme-li průměrné mzdové příjmy vysokoškolsky vzdělaných lidí za léta jejich pracovní činnosti (3 800 tis. Kč) a odečteme od nich náklady státu na průměrné pětileté studium vysokoškoláka (5 let krát 90 tis. Kč = 450 tis. Kč), odečteme ušlé příjmy za dobu studia (cca 670 tis. Kč), dojdeme k částce kolem 2 700 tis. Kč. Vysokoškolské vzdělání tedy v celoživotním horizontu pro jednotlivce v průměru představuje dodatečných 2,7 mil. Kč po odečtení školného a ušlých příjmů za dobu studia. To představuje měsíční mzdu vyšší v průměru o 6 400 korun, než mají jejich středoškolsky vzdělaní kolegové. Tento výpočet samozřejmě abstrahuje od pokračujícího zvěšování mzdových rozdílů, inflace, diskontních měr, vedlejších přínosů ze vzdělání pro jednotlivce a pozitivních externalit pro společnost. Zohlednění těchto skutečností v podrobném výpočtu by však výhodnost vysokoškolského vzdělání ještě zvýraznila.

⁸ Přehliženým problémem současnosti je ubytování studentů. Obhajoba současného bezplatného vysokoškolského vzdělání je mimo jiné založena na požadavku zachování rovnosti příležitostí. Ohlednu-li od neurčitosti termínu „rovnost příležitostí“, proklamovaná rovnost příležitostí je výrazně narušena omezenou dostupností ubytování na kolejích. Z těch, kteří nezískají ubytování na kolejích, si studium mohou dovolit pouze ti, kteří si mohou dovolit zaplatit extrémně vysoký komerční nájem nebo ti, kteří bydlí

přímo v místě vysoké školy. To také vede k tomu, že vysokoškolsky vzdělaná populace se nepřírozně soustřeďuje v několika velkých městech na úkor zbytku republiky.

¹⁰ Různý věk pro odchod do důchodu se uplatňuje podle pohlaví.

¹¹ V roce 1997 vláda navrhla částečné úpravy systému nemocenského pojištění.

¹³ Rada ministrů Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) přijala dokument o politických důsledcích stárnutí populace. Dokument konstatuje, že ve všech zemích OECD populace postupně stárne, zejména pak poválečná populace. V uvedeném období proběhla populační exploze a stárnutí této generace bude mít mnoho důsledků. Ze studie OECD vyplývá, že zatímco v roce 1990 představoval v zemích OECD průměrný podíl starších občanů k lidem v produktivním věku asi devatenáct procent, v roce 2030 to už bude třicet sedm procent starších lidí. Jedná se o dvojnásobný nárůst, v některých zemích to bude ještě více. Náklady, spojené s obecným stárnutím populace budou mít dopad do mnoha oblastí, mimo jiné do zdravotnictví, sociálního zabezpečení, pojistných plánů, ale také na trh práce. Negativní dopady, spojené se stárnutím lidí, budou patrné i v úsporách peněz, a to nejen státních, ale také individuálních. Pokud bude stárnutí populace, porostou náklady na sociální zabezpečení. V této souvislosti navrhuje OECD řadu opatření, která je nutné přijímat už nyní. Především se jedná o postupné zvyšování věku pro odchod do důchodu a nutnost individuálního důchodového připojištění, které by nemělo být založeno na zaměstnavatelském principu. OECD klade důraz na včasnou reakci na tento vývoj a varuje před pokusem vyčkat až na dobu, kdy zmíněné problémy skutečně nastanou.

¹⁴ Pokud sečteme všechny dnes existující formy zdanění příjmů, dojdeme k tomu, že z každé poctivě vydělané koruny se odvádí státu téměř padesát haléřů.

¹⁵ Míra nezaměstnanosti se počítá jako podíl nezaměstnaných na celkové pracovní síle. Pracovní síla vyjádřená mírou zaměstnanosti přitom poklesla z „úplné“ zaměstnanosti v roce 1989 do roku 1993 přibližně o 10 procent (Allison 1997) na hodnoty, které jsou blízké tržním ekonomikám. Došlo totiž k velkému odlivu lidí mimo pracovní trh, způsobenému legislativou motivovanými předčasnými odchody do důchodu, odchody žen do domácnosti, odchody do šedé a černé ekonomiky. V této souvislosti stojí za připomenutí, že tento odliv mimo trh práce by byl ještě vyšší, kdyby nedošlo k významnému odkladu mateřství u velké části žen ve fertilním věku.

¹⁶ Nezaměstnanost se počítá jako podíl nezaměstnaných na celkové pracovní síle. Pracovní síla vyjádřená mírou zaměstnanosti přitom poklesla z „úplné“ zaměstnanosti v roce 1989 do roku 1993 přibližně o 10 procent (Allison 1997) na hodnoty, které jsou blízké tržním ekonomikám. Došlo totiž k velkému odlivu lidí mimo pracovní trh, způsobenému legislativou motivovanými předčasnými odchody do důchodu, odchody žen do domácnosti, odchody do šedé a černé ekonomiky. V této souvislosti stojí za připomenutí, že tento odliv mimo trh práce by byl ještě vyšší, kdyby nedošlo k významnému odkladu mateřství u velké části žen ve fertilním věku.

¹⁷ Předpověď nezaměstnanosti na základě statistického modelu vytvořeného na CERGE-EI předpokládá další nárůst míry nezaměstnanosti s průměrným měsíčním nárůstem o 0.15 bodů do konce roku 1998.

¹⁸ Svým způsobem byl nesezónní nárůst nezaměstnanosti v polovině roku 1996

¹⁹ Makroekonomické indikátory popisující první roky transformace je třeba interpretovat opatrně, vzhledem k mnoha nedostatkům dřívější statistické praxe. Od roku 1993 začal ČSÚ provádět čtvrtletní výběrové šetření pracovních sil, které je však šetřením o práci, a nikoliv jejím trhu, protože toto šetření neobsahuje informace o mzdách, tedy ceně práce na trhu. Jiná šetření, jako je například šetření příjmů a výdajů domácností, sice obsahují informace o výdělích, ale naopak nedostatečně informují o práci samotné.

²⁰ Termínem dlouhodobá nezaměstnanost je zpravidla označována nezaměstnanost delší než jeden rok.

Strategie pro ekonomický růst a zaměstnanost v Evropě - část „Odborná diskuse“¹

Překlad LADISLAV MOŽNÝ

Nezaměstnanost v Evropě

V druhé polovině 70. a první polovině 80. let se nezaměstnanost objevila jako hlavní téma ekonomické politiky ve většině západoevropských zemí. Začátkem 80. let se nezaměstnanost v těchto zemích vyšplhala na úroveň nevídanou od dob světové krize ve 30. letech. Nezaměstnanost rostla i ve Spojených státech a v Austrálii, ale zdaleka ne tak dramaticky jako v západní Evropě

Světadíl nezaměstnanosti

Pozadí

Míra nezaměstnanosti v Evropě vzrostla na nepřijatelnou úroveň. I když se její velikost liší země od země, je jasné, že Evropa jako celek čelí společnému problému. Následující data podporují tento závěr:

Nezaměstnanost v roce 1996

Země	Míra nezaměstnanosti %	Země	Míra nezaměstnanosti %
Německo	11,4	Francie	10,3
Itálie	12,4	Velká Británie	7,5
Španělsko	22,2	Nizozemsko	7,6
Belgie	12,6	Švédsko	8,0
Rakousko	7	Dánsko	8,7
Finsko	16,3	Řecko	10,0
Portugalsko	7,3	Irsko	11,2
Lucembursko	3,3	EU celkem	11,4

Pramen: OECD Employment Outlook, July 1997

¹ In: Dokument EDU (European Democrat Union – sdružení pravicových stran v Evropě) “Strategy for economic growth and employment in Europe”, duben 1998

Evropská nezaměstnanost je vysoká i ve srovnání se situací v mnoha jiných významných zemích ve světě.

Nezaměstnanost v OECD v roce 1996

Země	Míra nezaměstnanosti v %
EU celkem	11,4
Japonsko	3,3
USA	6,9
Nový Zéland	6,1

Pramen: OECD Employment Outlook, July 1997

Povaha problému nezaměstnanosti je v různých zemích odlišná. Data o nezaměstnanosti můžeme společně nahlížet také se statistikami o tvorbě pracovních míst v různých zemích.

Následující čísla prezentují úroveň **zaměstnanosti** (jako procento pracovní síly) v členských státech EU v letech 1990 a 1996:

Země	1990	1996	Země	1990	1996
Rakousko	65,5	68,3	Itálie	54,9	51,2
Belgie	54,7	56,6	Lucembursko	59,5	58,9
Dánsko	77,1	74,7	Nizozemsko	61,7	64,8
Finsko	74,2	62,2	Portugalsko	70,7	66,3
Francie	60,4	59,6	Španělsko	50,7	47,2
Německo	64,8	64	Švédsko	84,4	73,5
Řecko	56,5	56,4 (1995)	V. Británie	73,7	70,5
Irsko	53,9	55,3			

Vývoj zaměstnanosti žen mezi lety 1983 a 1993 ukazuje následující tabulka:

Země	1983	1996	Země	1983	1996
Rakousko	47,1	59,2	Itálie	34,4	36,5
Belgie	36,6	45,8	Lucembursko	38,9	43,8
Dánsko	65,2	67,8	Nizozemsko	34,7	55
Finsko	69	58,9	Portugalsko	52,3	58,7
Francie	49,7	52,1	Španělsko	27,6	33,4
Německo	47,8	54,3	Švédsko	75,5	70,6
Řecko	36,1	39 (1995)	V. Británie	55,3 (1984)	64,1
Irsko	33,6	43,5			

Nezaměstnanost mládeže je zvláštní problém ve všech zemích EU, nicméně zde existují významné rozdíly. Níže uvedená data ukazují nezaměstnanost mladých lidí v letech 1990 a 1996:

Země	1990	1996	Země	1990	1996
Rakousko	-	6,9	Itálie	28,9	34,1
Belgie	14,5	20,5	Lucembursko	3,7	9,2
Dánsko	11,5	10,6	Nizozemsko	11,1	11,4
Finsko	6,4	24,7	Portugalsko	9,9	16,7
Francie	19,1	26,3	Španělsko	32,3	42
Německo	5,6	8	Švédsko	3,7	15,7
Řecko	23,3	27,9 (1995)	V. Británie	10,1	14,7
Irsko	17,6	18,2			

Je jasné, že nezaměstnanost v Evropě je vyšší, než by měla být. Je zároveň jasné, že to není v žádném případě druh nevyhnutelného stavu takových záležitostí, jako je zdanění, pravidla trhu práce a ostatních druhů regulací.

Z velké části je nezaměstnanost způsobena nevhodnou politikou. Změnu tak může přivodit jen hluboké porozumění měnícím se podmínkám, kterým je vystaven celý svět. Není nedostatek představ a nápadů jak úspěšně bojovat s nezaměstnaností.

Co je nicméně opravdu potřeba, je konstruktivní vedení, které je schopno realizovat konstruktivní myšlenky.

Příčiny nezaměstnanosti

Zásadní otázky

Takřka všechny země západní Evropy trpí významně nezaměstnaností. Dalo by se tedy očekávat, že kořeny a příčiny nezaměstnanosti budou v ohnisku politické debaty. Většina diskuse o nezaměstnanosti se však překvapivě jak mezi obyčejnými lidmi, tak v podnikatelské a politické sféře, zdá se, vyhýbá zásadní otázce o příčině nezaměstnanosti.

Většina diskuse o nezaměstnanosti se však překvapivě jak mezi obyčejnými lidmi, tak v podnikatelské a politické sféře, zdá se, vyhýbá zásadní otázce o příčině nezaměstnanosti.

ke sféře, zdá se, vyhýbá zásadní otázce o příčině nezaměstnanosti.

Takovýto nedostatek analýzy vede ke zmatené debatě a nekonzistentní politice.

Stanovování mezd

Neexistuje pochopitelně jedno jediné vysvětlení nezaměstnanosti. Jsou zde však některá vysvětlení přijatelnější a důvěryhodnější než jiná. Mechanismus stanovování výše mezd má např. zásadní význam pro schopnost ekonomiky využívat schopnosti každého jednotlivce.

Mechanismus tvorby mezd je cenotvorný mechanismus na trhu práce. Mzda ukazuje podobně jako ostatní ceny relativní vzácnost určitého statku v závislosti na poptávce po tomto statku. Stejně jako na trhu zboží, daně a další mimomzdové náklady deformují trh. Jestliže je např. cena zaměstnání člověka zvýšena vysokými daněmi a mimomzdovými náklady, je jen přirozené, že zaměstnavatel méně inklinuje k zaměstnávání dalších osob. Na druhé straně pro zaměstnance daně a mimomzdové náklady vrážejí klín mezi zaměstnavatelským úsilím a odměnou za tuto

úsilí. Takto je v případě deformace mechanismu tvorby cen výsledkem neshoda mezi nabídkou a poptávkou neboli v tomto případě nerovnováha mezi počtem lidí, kteří chtějí pracovat při určité úrovni mezd a počtem lidí, které zaměstnavatelé chtějí zaměstnat při dané úrovni mezd při započítání daní a mimomzdových nákladů práce. Víme, že výsledkem této nerovnováhy je nezaměstnanost.

Mechanismus tvorby mezd můžeme popsat jako proces omezený řadou restrikcí, restrikcí omezujících schopnost jednotlivého zaměstnavatele a jednotlivého příslušníka pracovní síly dohodnout se na konkrétní mzdě.

Tato omezení jsou hlavním důvodem špatného fungování trhu práce.

- **Právní omezení** (jako je minimální mzda)
- **Omezující ujednání** (jako jsou dohody vzešlé z kolektivního vyjednávání)

Zákony o minimální mzdě

Zákony o minimální mzdě existují v mnoha zemích. Ospravedlněním tohoto opatření je snaha zabránit zaměstnavatelům, aby si nemohli zcela přivlastnit zisk z nadbytečné nabídky práce. Zákonodárci se obávají, že v případě nezaměstnanosti by dělníci byli více či méně přinuceni, aby přistoupili při vstupu do zaměstnání na mzdy, které by byly pod úrovní jejich mezní produktivity. Takovéto zákony jsou pak chápány jako způsob nápravy nerovnováhy na trhu práce.

Ačkoli může existovat příznivý sociální efekt zákonů o minimální mzdě, hlavní problém je, že tento druh legislativy efektivně zamezuje osobám s produktivitou nižší, než je minimální mzda, ve vstupu na trh práce.

Ačkoli je toto opatření zaměřeno na snížení bídy nejchudších dělníků, významným efektem je naopak zabetonování chudoby a upevnění závislosti na veřejné podpoře těch, kteří mají nejnižší produktivitu. Mno-

ho studií tento negativní vliv minimální mzdy také potvrdilo.

Mělo by být zdůrazněno, že ustanovení o minimální mzdě funguje jako bariéra vstupu na trh práce. Mnoho těch, které udržuje minimální mzda mimo trh práce, by bylo schopno, pokud by k tomu dostalo příležitost, získávat i mzdu vyšší než minimální. Proto je také neplatný argument o tom, že není fér dovolit někomu, aby pracoval za velmi nízkou mzdu, neboť skutečný efekt je, že mnoha lidem zabraňuje pracovat i za mzdu vyšší, než je mzda minimální.

Ustanovení o minimální mzdě mají různá historická pozadí v různých zemích Evropy. Pozitivní i negativní efekty způsobené jejím odstraněním budou také různé.

Systém blahobytu ve většině zemí je vytvořen tak, aby zajistil podporu těm, kteří nemohou (nebo v některých případech ani nechťejí) najít práci. Odstranění ustanovení o minimální mzdě může nastolit otázku způsobů, jak dodatečně zvýšit příjem dělníků s velmi nízkou mzdou. To lze učinit mnoha způsoby, jako jsou přímé podpory či daňové úlevy. Žádná metoda není ideální, neboť může vznikat efekt negativně ovlivňující tvorbu mezd nebo může docházet k nespravedlivým daňovým úlevám pro lidi, kteří si dobrovolně vyberou práci za velmi nízkou mzdu.

Jiné zákonné opatření, které má podobný efekt, je ustanovení o proplácení přesčasů a mimořádných směn. Jako příklad: zákonný požadavek, aby dělníci dostávali mimořádné příplatky za noční směny, působí rovněž jako pře-

kážka k zaměstnání. Takováto legislativa má tedy jen malé ospravedlnění. Pro nezaměstnaného je jistě lepší pracovat na nočních směnách, než nepracovat vůbec. Kromě toho jsou individuální preference týkající se pracovní doby rozličné stejně jako očekávání ohledně odměn za mimořádnou práci.

Mělo by být zdůrazněno, že ustanovení o minimální mzdě funguje jako bariéra vstupu na trh práce

Kolektivní vyjednávání

Kolektivní smlouvy hrají významnou úlohu ve všech zemích západní Evropy. Je tomu tak přesto, že počet členů odborů mezi zaměstnanci se liší podstatně ve skandinávských zemích a Německu, kde je významná část pracovní síly odborově organizována, a ostatních zemích, kde je především v některých odvětvích členství v odborech méně běžné.

Přístup odborů k zvyšování mezd jednotlivců je často nejednoznačný. Zdálo by se přirozené, že odbory se budou pokoušet ovlivňovat pouze minimální mzdy a mzdový růst. Ale odbory považují za důležité rovněž řídit mzdy všech svých členů a dokonce i nečlenů. Ospravedlňují to tvrzením, že by zaměstnavatel jinak favorizoval nečleny odborů štedřejšími mzdami. V souladu s touto argumentací by tedy měl zaměstnavatel získat zlomením moci odborů, a v dlouhém období tak byl schopen vyplácet nižší mzdy.

Tento přístup však vede k tomu, že odbory téměř výhradně hájí zájmy těch, kteří jsou již zaměstnaní. I kdyby měly odbory nezaměstnané členy, bylo by racionální, aby chránily pouze práva a privilegia těch zaměstnaných. Odbory mají silnější zájem udržovat mzdy spíše vysoko a souhlasit s podmínkami, které by umožnily firmám zvýšit poptávku po práci.

Odbory preferují opatření proti nezaměstnanosti, která takovým či onakým způsobem zvyšují poptávku po práci bez snížení mezd těch, kteří již zaměstnaní jsou. Je také v zájmu odborů snažit se chránit svoje členy před propuštěním.

Problém s chováním odborů je ten, že má podobné dopady jako zákony o minimální mzdě. Protože zaměstnavatelům je znemožňováno, aby najímali za nízké mzdy, nebo jsou nuceni, aby platili vyšší mzdy, než je růst produktivity práce, zaměstnávají menší počet zaměstnanců, než by tomu bylo v opačném případě. Kolektivní smlouvy tak staví bariéry vstupu do

zaměstnání pro ty, kteří zaměstnání dosud nemají.

Odbory v dnešní podobě existují již cca sto let. Ze začátku bojovaly za to, aby byly akceptovány a mohly reprezentovat dělníky. V průběhu posledních 50 let však na druhou stranu vznikala v mnoha zemích legislativa, která měla a má za cíl ochraňovat a podporovat odbory.

Síla odborů obvykle spočívá ve schopnosti kontrolovat práci zaměstnanců, čili ve schopnosti vyhlásit stávkou. Účinnost stávkou je založena na faktu, že zaměstnavatel je těžce poškozen, jestliže všichni zaměstnanci přestanou pracovat najednou. Zaměstnavatel těžko nahrazuje všechny zaměstnance najednou. Specifické znalosti a dovednosti jsou ztraceny.

V dobách, kdy odbory vznikaly, pokoušeli se zaměstnavatelé čelit stávkám tak, že se sdružovali do kartelů, čili federací zaměstnavatelů. Jeden způsob byl najmout náhradní zaměstnance z řad nečlenů odborů, jiným snaha zasáhnout odbory odstávkou, kdy ostatní zaměstnavatelé zastavili výrobu, aby poškodili členy odborů pracujících v těchto firmách.

Je třeba připomenout, že rovnováha sil se významně posunula během uplynulých let. Dříve měli zaměstnavatelé prostředky, kterými mohli dlouhodobě bojovat s odbory. Historie průmyslu ve většině zemí je plná dlouhých pracovních vyjednávání v období začátku století. Dnes je situace zcela jiná.

Firmy jsou podstatně více vybaveny kapitálem. Den práce ztracený stávkou je sice dnem bez vyplácení mezd, ale také bez úlev při platbách úroků.

Je faktem, že v některých kapitálově náročných odvětvích může být i jen několikadenní stávka příčinou takřka katastrofy. Výroba je dnes navíc vysoce automatizovaná, takže stávka může být velmi účinná, i když práci přeruší pouze několik kritických dělníků, např. strojních operátorů či zaměstnanců údržby. Stávka je velmi levná pro odbory a zároveň velmi bolestivá

Kolektivní smlouvy tak staví bariéry vstupu do zaměstnání pro ty, kteří zaměstnání dosud nemají

pro zaměstnavatele. Z těchto důvodů je pravděpodobné, že takováto firma raději akceptuje vyšší růst mezd, než aby se pustila do boje s odbory, a ohrozila tak svoje kompletní fungování.

Dalším důvodem zvýšené citlivosti na stávky jsou novodobé obchodní vztahy. Specializace a produkce v režimu *just-in-time* znamená, že zákazníci jsou velmi závislí na dodavateli. Pracovní spor tak může snadno vést ke ztrátě kontraktu.

Tato nynější situace, kde se zbraně odborů staly silnějšími, není často adekvátně reflektována v zákonech.

Pro firmy je přirozeně do určité míry výhodnější vyjednávat s odbory než s jednotlivci. Transakční náklady vyjednávání o mzdě s každým zaměstnancem zvlášť jsou pochopitelně vyšší než při uzavírání kolektivní smlouvy. Ve zrůstajícím počtu případů se nicméně musí zaměstnavatelé dohodnout s odbory na kolektivní smlouvě a zároveň i s každým zaměstnancem zvlášť. Rychle se měnící podmínky na trhu si však vyžádají více individuální a flexibilní struktury, které budou lépe vyhovovat jak poptávce zaměstnanců, tak zaměstnavatelů.

Daně a mimomzdové náklady práce

Negativní dopady mimomzdových nákladů práce jsou v ohnisku zájmu teprve několik posledních let. Evropská rada na své schůzce v Essenu v roce 1994 speciálně poukázala na potřebu snížení těchto nákladů.

Daně způsobují významnou část problémů Evropy. Daně jsou obecně příliš vysoké. Z hlediska námezdné práce jsou mimomzdové náklady práce, které mohou být nahlíženy jako zdanění práce, velmi problematické.

Mimomzdové náklady práce se objevují v mnoha různých formách. Mohou zde být daně ze mzdy, ať už proporcionální nebo

fixní částky, různé druhy poplatků na systém sociálního zabezpečení, jako jsou nemocenská, důchodové zabezpečení nebo dovolená. Mimomzdové náklady práce mají několik významných důsledků. Jasný je ten, že skutečná cena práce je podstatně vyšší než samotná mzda. Jestliže je pak mimomzdová složka pracovních nákladů fixní na osobu a ne proporcionální ke mzdě, náklady zaměstnávání lidí s nízkou produktivitou práce a mzdou jsou relativně vyšší než vysoce produktivních zaměstnanců. To zvyšuje riziko, že málo produktivní zaměstnanci budou vytlačeni z trhu práce díky vysokým mimomzdovým pracovním nákladům a stanou se nezaměstnanými. Dokonce i když zaměstnanec má příjmy ze systému sociálního zabezpečení, přispívá tím k mimomzdovým nákladům, přínos principu pojištění proti riziku je tak dost nízký a vztah mezi příspěvkem a ziskem se stává minimálně nejasný. Systémy sociálního zabezpečení mají z významné části přerozdělovací charakter, a jejich funkce se tak spíše blíží normálnímu zdanění. Zátěž takového „zdanění“ nesou hlavně zaměstnanci.

Daně ať už v podobě normálních daní z příjmu či skryté jako mimomzdové náklady práce vytvářejí příjmový nebo daňový klín. Tento efekt spočívá v tom, že disponibilní důchod jednotlivce je mnohem nižší než náklady zaměstnavatele. Pro ty,

kteří mají malé mzdy, se disponibilní příjem může stát natolik nízkým, že už nemají důvod pracovat. Pro tohoto člověka je pak lepší zůstat na podporách ze systému sociálního zabezpečení. Kromě destrukce motivů k práci tak daňový systém buď vytlačuje lidi ze zaměstnání nebo vytváří bariéru pro tvorbu nových pracovních míst.

Vysoké daně uvalené na podnikání a podnikatele jsou také překážkou růstu a tvorby pracovních příležitostí. Když vlád-

Dokonce i když zaměstnanec má příjmy ze systému sociálního zabezpečení, přispívá tím k mimomzdovým nákladům, přínos principu pojištění proti riziku je tak dost nízký a vztah mezi příspěvkem a ziskem se stává minimálně nejasný

da požaduje velkou část ze zisků plynoucích z podnikatelské iniciativy, motivace k dalšímu podnikání a rozvoji je buďto snížena nebo dokonce zničena. Toto je problém jak z principiálního pohledu, tak z pohledu ekonomické efektivnosti. Daně, jako že jsou nevyhnutelné, musí být konstruovány tak, aby minimalizovaly negativní efekty na alokaci zdrojů a ekonomické aktivity, jak jen je to možné. Proto je také mimořádně důležité, aby se podařilo rozetnout začarovaný kruh, ve kterém rostoucí náklady na nezaměstnanost vedly k růstu daní, a tak k dalšímu růstu nezaměstnanosti.

Nízká poptávka

Současný stav vysoké nezaměstnanosti by mohl být způsoben ekonomickými politikami zvolenými různými evropskými zeměmi. Toto vysvětlení je občas nabízeno levicí. Klíčovým argumentem je tvrzení, že celá západní Evropa je ve stavu poptávkové pasti, což je koncepce vycházející z Johna Maynarda Keynesa. Keynes se pokoušel vysvětlit, proč byla velká deprese v 30. letech tak hluboká. Argumentace je založena na předpokladu, že ceny a zvláště mzdy jsou nepružné, tedy nemohou nominálně poklesnout. Pokud začne klesat poptávka, nepovede to k poklesu mezd, ale k růstu nezaměstnanosti. Když nezaměstnaní sníží svoji spotřebu, vyvolá to další snížení poptávky a nejen nezaměstnaní v takovéto situaci snižují poptávku. Mnoho lidí z důvodu strachu z propuštění rovněž omezí pro jistotu svoji spotřebu.

Zastánci této teorie často tvrdí, že vláda může zachránit situaci pomocí zvýšení poptávky. Vládní investice a spotřeba vrátí lidi do práce, poptávka vzroste a celá ekonomika bude prosperovat. Variantou této argumentace je namísto přímé rozpočtové

injekce možnost uvolnění monetární politiky vlády. Mírná dávka inflace zmýlí trh. Mzdy zůstanou konstantní v nominálním vyjádření, zatímco v reálném poklesnou. Tak by se pomocí kouzla inflace obnovila poptávka po práci a nezaměstnanost by klesla.

Lze snést mnoho akademických argumentů, zda Keynes vysvětlil krizi z 30. Let, či ne. V 50. a 60. letech se však keynesiánská hospodářská politika přestěhovala z učebnic na ministerstva financí. Většina vlád zkoušela aplikovat takzvané jemné do ladování (fine-tuning). V 70. letech se však projevila neadekvátnost těchto postupů a tak byl tento druh hospodářské politiky opuštěn.

V poslední době se neokeynesiánci opět pokoušejí argumentovat pro zvýšené rozpočtové výdaje a vyšší míru inflace. Existuje ale několik důvodů k pochybnostem o těchto neokeynesiánských modelech. Ačkoli existuje mnoho empirických důkazů o nepružnosti mezd, je zde také mnoho důkazů o nedostatku peněžní iluze. To znamená, že v inflační ekonomice opravdu všichni budou očekávat inflaci. Mzdové vyjednávání se nestane snazší díky inflaci.

Je nutné připomenout, že existuje množství důkazů o tom, že inflace snižuje ekonomickou aktivitu a tím i zaměstnanost. Další v úvahu připadající neokeynesiánský lék, vysoké vládní výdaje, můžeme v praxi pozorovat již několik let. Prakticky všechny západoevropské země mají rozpočtový deficit, aniž to vedlo k jakémukoli poklesu nezaměstnanosti. Na druhé stranu rozpočtové

Dalším důvodem k pochybám o teorii poptávkové pasti je skutečnost, že zahraniční obchod tvoří podstatnou část každé evropské ekonomiky. Zahraniční obchod vymaňuje zemi ze závislosti na domácí poptávce a zároveň ale také zvyšuje významné náklady na její zvýšení.

deficity způsobují vyšší úrokové míry. Kdyby měly být vládní výdaje financovány zvýšenými daněmi, nepochybně by to mělo negativní vliv na zaměstnanost.

Dalším důvodem k pochybám o teorii poptávkové pasti je skutečnost, že zahra-

niční obchod tvoří podstatnou část každé evropské ekonomiky. Zahraniční obchod vymaňuje zemi ze závislosti na domácí poptávce a zároveň ale také zvyšuje významně náklady na její zvýšení. V několika zemích je velká část z mezní spotřeby domácností uspokojována dováženým zbožím a službami.

Tradiční vazba mezi úsporami a investicemi je v moderním světě zpřetrhána. Tím jak se uvolňuje pohyb kapitálu ve světě, nemusí se pak domácí investice rovnat domácím úsporám.

Příliš dlouhá pracovní doba?

Jedním z běžně uváděných argumentů zdůvodňujících situaci v nezaměstnanosti je tvrzení, že dřívější trend směřující ke zkracování pracovní doby se zastavil v 80. letech. Jestliže normální pracovní týden začátkem století čítal cca. 60 – 70 hodin, koncem 70. let a začátkem 80. to bylo přibližně 40 hodin za týden.

Toto zkrácení pracovní doby proběhlo společně s růstem reálných mezd. Důvodem byl postupný, ale rychlý růst produktivity práce. Nicméně začátkem 80. let byly evropské společnosti vystaveny ostřejší světové konkurenci. Na mnoha trzích klesly reálné ceny. Ačkoli produktivita práce rostla, nemohla se jednoduše transformovat zároveň do růstu reálných mezd i zkrácení pracovní doby.

Někteří lidé argumentují tím, že rostoucí produktivita práce by měla vést ke zkracování pracovní doby, jinak bude růst množství těch, kteří si musí hledat práci. Zastánci tohoto názoru tvrdí, že počet hodin práce, které jsou potřeba, je v čase zhruba konstantní. Počet pracovních hodin dnes se příliš neliší od tohoto počtu začátkem století přes skutečnost, že populace i pracovní síla se významně od té doby rozrostla.

Zastánci krácení pracovní doby jsou roz-

dělení v názoru na metody. Někteří argumentují, že by měla být zkrácena veškerá pracovní doba jako znak solidarity, a tím umožnit velké části nezaměstnaných nastoupit do práce. Dnešní zaměstnaní by obětovali část svých příjmů tím, že by pracovali kratší dobu. Ale dnešní nezaměstnaní by získali práci.

Jiní argumentují tím, že zkrácení pracovní doby by nemuselo mít žádný vliv na mzdy. Jejich argumentace je založená na předpokladu, že jakmile lidé získají práci, růst způsobí zvýšení produktivity práce při kratší pracovní době. Tato nová poptávka bude uspokojena v rámci kratší pracovní doby.

Existují však signály o tom, že zkracování pracovní doby udržuje nízkou nezaměstnanost? Spojené státy a Japonsko, dvě země s nižší nezaměstnaností, mají obecně delší pracovní dobu než západoevropské země, a ani žádné podstatné zkrácení pracovní doby v posledních letech neprovedly.

Běžná pracovní doba se liší v různých zemích v Evropě. Přesto není vidět žádná závislost mezi krátkou pracovní dobou a nízkou nezaměstnaností. Pokusy o zkrácení pracovní doby v některých zemích nevedly k růstu zaměstnanosti.

Myšlenka, že je možné sdílet konstantní poptávku po práci mezi více lidmi, je založena na předpokladu, že pracovní síla je homogenní. Kdysi to skutečně byla pravda, neboť velká část pracovní síly se skládala z manuálních dělníků, kteří byli mezi sebou dobře nahraditelní. V těchto minulých dobách také využívala většina dělníků jen minimální množství kapitálu.

Dnešní situace je jiná. Většina zaměstnanců včetně sektoru služeb využívá velké množství kapitálu. Většina zaměstnanců má také specifické znalosti a dovednosti. Operátor složitějšího stroje může být nahrazen jen někým, kdo absolvoval dlouhý trénink. Výzkumník nemůže být nahrazen jiným ve dvě hodiny odpoledne. Všeobec-

Myšlenka, že je možné sdílet konstantní poptávku po práci mezi více lidmi, je založena na předpokladu, že pracovní síla je homogenní. Kdysi to skutečně byla pravda

né zkrácení pracovní doby by znamenalo plýtvání lidským kapitálem. Zkrácení pracovní doby tak není jednoduchým řešením problému nezaměstnanosti.

Nakonec je třeba ještě zmínit, že charakter nezaměstnanosti se změnil. Zaměstnání na částečný pracovní úvazek se rozšířilo skoro ve všech zemích OECD (viz níže):

Země	1990	1996	Země	1990	1996
Rakousko	1,5	4,2	Itálie	2,4	3,1
Belgie	2	3	Lucembursko	1,9	1,7
Dánsko	10,4	10,8	Nizozemsko	14,8	16,1
Finsko	4,5	5,3	Portugalsko	3,4	5,1
Francie	3,3	5,3	Španělsko	1,6	3,1
Německo	2,6	3,6 (1995)	Švédsko	7,4	9,3
Řecko	2,2	2,8 (1995)	V. Británie	5,2	5,6
Irsko	3,4	5			

Zaměstnání na částečný úvazek jako podíl na celkové zaměstnanosti (%)

Konkurence ze zemí s nízkými mzdami

Současný stav vysoké nezaměstnanosti je někdy považován za výsledek konkurence rozvojových a rozvíjejících se zemí. Argument zní tak, že není možné konkurovat firmám z těchto zemí, neboť vyplácejí velmi nízké mzdy. Toto vysvětlení je běžné u veřejnosti. Někteří průmyslníci a manažeři, odborářiští vůdci a politici používají toto vysvětlení, aby obhajovali ochranu společností z rozvinutých zemí před konkurencí.

Obhájci protekcionismu často také tvrdí, že jsou pro volný obchod, ale že chtějí férový volný obchod. Férovým obchodem nebo férovou soutěží se obvykle rozumí, že společnosti ze zemí třetího světa by měly vyplácet vyšší mzdy a zlepšovat pracovní podmínky.

Ale firmy v těchto zemích nemohou svým zaměstnancům začít poskytovat stejné podmínky jako vyspělé země. Dělníci v zemích třetího světa prostě nejsou tak efektivní. Jak se země rozvíjí, mzdy rostou a obecné pracovní podmínky se zlep-

šují. Západní země nemohou diktovat těmto zemím sociální legislativu.

Politici a odboroví předáci ve vyspělých zemích, kteří obhajují lepší sociální podmínky pro dělníky v zemích třetího světa, jsou tak zaujati konkurencí těchto dělníků, že zapomínají, co by se stalo, kdyby se zastavila výroba v továrnách v zemích třetího světa. Většina dělníků by musela přijmout ještě horší práce.

Existuje několik důvodů, proč konkurence ze zemí třetího světa nemůže vysvětlit nezaměstnanost v Evropě.

Zprvce, firmy z rozvojových zemí nejsou tak významnými konkurenty, jak jsou někdy líčeny. Zásadním důvodem ale je, že mzdy nejsou odpovídajícím měřítkem výrobních nákladů. V rozporu s obecným míněním jsou dělníci v západních zemích obecně produktivnější než dělníci v zemích třetího světa. Mají jak

lepší vzdělání, tak delší průmyslovou tradici.

Dalším faktorem je růst mezd ve třetím světě, ke kterému dochází souběžně s růstem produktivity. To je pozorovatelné. Během několika dekád země jako Jižní Korea či Taiwan zaznamenaly rychlý růst produktivity, ale také růst mezd. Dnes tyto

Obhájci protekcionismu často také tvrdí, že jsou pro volný obchod, ale že chtějí férový volný obchod.

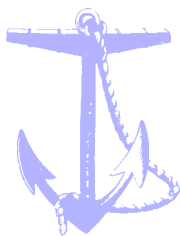
země v určité míře čelí podobným problémům jako “staré” průmyslové státy.

Třetím faktem je, že nově industrializované země (NIC) nepředstavují jen firmy, které konkurují společností ve starých průmyslových zemích, ale nabízejí také nové velké trhy. V mnoha zemích EU je export do oblasti východní Asie větší než import.

Průmyslové země také těží z rozvoje v zemích jiných. A jediným způsobem, jak se mohou země třetího světa rozvinout, je prostřednictvím prodeje výrobků. Část této produkce bude soutěžit přímo s výrobky i z průmyslových zemí. To přirozeně povede ke změnám v našich zemích, podob-

ně jako ke změnám vyvolaným vývojem technologií. Firmy přestanou některé produkty vyrábět. Některé společnosti zkrachují, jiné najdou nový výrobní program. Povede to nevyhnutelně ke ztrátě zaměstnání pro některé lidi, ale zároveň si bude mnoho lidí moci koupit levnější a lepší výrobky nebo služby.

Již začátkem 19. století dokázal David Ricardo, že obchod zvyšuje bohatství všech zemí. Liberalizace obchodu během posledních padesáti let významně přispěla k bohatství a prosperitě mnoha zemí. Rozvoj v jiných zemích nezpůsobuje chudobu a nezaměstnanost v zemích, které jsou vyvinutější.

Stávkokaz¹

WALTER BLOCK (PŘELOŽIL RADEK R. DYNAR)

Jedním z nejobecněji sdílených postojů je, že stávkokaz je bezskrupulózní mizera potměšile spolčený s "šéfem". Stávkokaz a šéf spolu sprádají plány, jak zbavit pracovníky organizované v odborech jejich práv a zaměstnání, jež jim legitimně náleží. Stávkokazi jsou najímáni, aby přinutili pracovníky organizované v odborech akceptovat nižší mzdy. Když vejde ve známost, že stávkokazi jsou také využíváni k bití odborářů a stávkových hlídek, obžaloba je v podstatě úplná - stávkokaz je největší nepřítel pracujících.

Toto jsou fakta, která se vyučují v mnoha našich vyučovacích zařízeních, a pokud je člověk napadne, tak dává v sázku svoji pověst vědce. Nicméně tento blud je třeba vyvrátit.

První bod, jenž je nutno ozřejmit, je ten, že zaměstnání není nějaká věc, která by mohla být vlastněna zaměstnancem - nebo kýmkoliv jiným. Námezdní práce je vyjádřením *obchodu* mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Zaměstnanec směňuje svoji práci za peníze od zaměstnavatele ve vzájemně přijatelném směnném kursu. Takže když mluvíme o "našem zaměstnání", tak to říkáme pouze obrazně.

Ačkoliv máme ve zvyku používat taková spojení jako "mé zaměstnání", "můj zákazník" a "můj krejčí", ve skutečnosti

v *žádném* z těchto případů neuvažujeme o vlastnictví. Vezměte si nejprve příklad "mého zákazníka". Pokud by se tato fráze měla brát doslova, pak by to znamenalo, že obchodník má vlastnické právo k "přízní" lidí, jež od něho obvykle nakupují. *Vlastnil* by zákaznickovu přízeň, a měl by tak právo odmítnout, aby "jeho" zákazník začal přát jinému obchodníkovi.

Platí to i naopak. Vezměme si příklad "mého krejčího". Pokud bychom brali toto spojení doslovně, tak bychom museli říci, že krejčí nesmí zavřít svůj obchod, přemístit jej jinam či vyhlásit bankrot bez svolení zákazníků. On je "jejich" krejčím.

V obou těchto případech je samozřejmě jasné, že přivlastňovací zájmeno nemá implikovat doslovné vlastnictví. Ani kupující ani prodávající zřetelně nemají právo trvat na permanenci obchodního vztahu, samozřejmě pokud obě strany neuzavřely dlouhodobou smlouvu. Tehdy, a pouze tehdy, by obchodník a zákazník měli právo nesouhlasit v případě, že by jedna strana ukončila vztah bez souhlasu druhé.

Nyní se zamysleme nad "mým zaměstnáním". Co má námezdně pracující na mysli, když nesouhlasí s tím, že stávkokaz mu bere "jeho" práci? Pracující argumentuje, jako kdyby on tuto práci *vlastnil*. Řečeno

***První bod, jenž je nutno
ozřejmit, je ten,
že zaměstnání není nějaká
věc, která by mohla být
vlastněna zaměstnancem -
nebo kýmkoliv jiným.***

jinými slovy, on se domnívá, že služba po určitém čase zavazuje zaměstnavatele k zaměstnanci stejně pevně, jako kdyby bývali uzavřeli nějakou smlouvu. Ve skutečnosti se však zaměstnavatel nikdy smluvně nezavázal.

Člověk přemýšlí nad tím, jak by pracující reagovali na to, kdyby zaměstnavatel uplatnil princip, na němž oni zakládají své protistávkokazovské pocity. Jak by se cítili, kdyby si zaměstnavatelé přivlastnili právo *zakázat* dlouhodobě zaměstnaným pracovníkům pustit své zaměstnání? A co kdyby zaměstnavatel obvinil jiného zaměstnavatele, který se opovážil najmout "jeho" pracovníka, z toho, že je stávkokaz ! Situace je to však zcela symetrická..

Je jisté něco v nepořádku s tvrzením, že jakmile se jednou lidé *dobrovolně* dohodnou na obchodu, tak že jsou potom *povinni pokračovat* v obchodu. Jakou logickou smyčkou se dobrovolný vztah mění ve vztah přísně nedobrovolný? Najmutí člověka neznamena získání otrokářských práv nad touto osobou, stejně tak jako práce pro zaměstnavatele nedává člověku *právo na tuto práci*. Mělo by být zřejmé, že námezdně pracující nikdy "nevlastní" tu práci, že to není "jeho" práce. Stávkokaz se z tohoto důvodu neproviňuje proti pravidlům, když vezme práci, kterou měl před ním nějaký jiný pracující.

Otázka násilí mezi námezdně pracujícími a stávkokazi je jinou záležitostí. Začít s násilím je odsouzeníhodné, a jestliže stávkokazi zahájí násilí, pak si zasluhují naši kritiku. Avšak uchýlení se k násilí není rys, jenž by je definoval. Když se stávkokazi zapojí do násilí, potom tak činí jako jednotlivci a ne jakožto stávkokazi jako takoví. Mlékaři se nakonec také občas rozlítí a napadnou někoho, kdo vůbec není agresorem. Nikdo by to nebral jako důkaz toho, že roznáška mléka je vtělené zlo. A stejně tak nelegitimní užití násilí stávkokazy neznamena, že stávkokazectví je nelegitimní.

Zmatené a nesourodé smýšlení o stávkokazích se v nedávné minulosti stalo více patrné. Liberálové¹, tradičně nejhluchější

v denuncování stávkokazů, ukazují v této otázce známky zmatení. Začali si uvědomovat, že prakticky ve všech případech jsou stávkokazi chudší než pracující, které se snaží nahradit. A liberálové téměř vždy stranili chudým pracujícím. Vyvstala také rasová otázka. V mnoha případech černí stávkokazové stanuli proti bílým odborově organizovaným pracujícím - dělníci přicházející z Mexika proti Mexičanoameričanům, japoňští pracující proti lépe placeným americkým pracujícím.

Střetnutí ve školské radě v oblasti Ocean Hill-Brownsville v newyorském Brooklynu může posloužit jako dramatická ilustrace tohoto problému. V rámci místní správy školských rad Rhody McCoy, správce černošské školy, propustil několik bělošských učitelů kvůli jejich údajnému rasistickému chování k mladým černošským žákům. V odpověď na to bílou většinou ovládaná Spojená federace učitelských odborových svazů (United Federation of Teachers Union) vyhlásila stávku v celém vzdělávacím systému New Yorku včetně oblasti Ocean Hill-Brownsville. Pokud měla černošská školská oblast Ocean Hill-Brownsville nadále fungovat, správce McCoy musel najít náhradu za stávkující bělošské učitele. To udělal a oni byli přirozeně stávkokazi. Odtud se odvíjely rozpaky liberálů: na jednu stranu neměně odmítali stávkokaze, na druhou stranu neměně odmítali rasismus Spojené federace učitelských odborových svazů. V jejich postojích bylo zřetelně více vášně než rozumu .

Stávkokazi byli evidentně nespravedlivě očerňováni. Zaměstnání nedává zaměstnanci žádná vlastnická privilegia, jež by byla odeprána pracujícím, kteří si přejí usilovat o totéž zaměstnání. Stávkokazectví a svobodná soutěž jsou dvě strany jedné mince.

¹ in: Block, W.: *Defending the Undefendable*, Fox & Wilkes, San Francisco, California, 1991

¹ V americkém slova smyslu, tedy levičák (pozn. překladatele).

Svobodné rozhledy vycházejí díky soukromé podpoře

Také Vy můžete svým dílem přispět k šíření *Svobodných rozhledů* (a ještě ušetřit na daních!*)

Vážení čtenáři,

vydávání *Svobodných rozhledů* je soukromou iniciativou usilující o liberálně-konzervativní diskusi, jejímž cílem je poskytovat občanům fundovaný argumentační podklad pro jejich postoje k společenským a politickým tématům. Věříme, že budoucnost naší země leží v rukou aktivních občanů, kteří jsou svobodní ve svém konání a rozhodování. Na tomto úkolu se můžete aktivně podílet i Vy!

Obrácíme se proto na všechny sympatizanty našeho úsilí k podpoře naší činnosti formou **DOBROVOLNÉHO PŘÍSPĚVKU** na tisk a distribuci.

Zároveň uvítáme jakékoli Vaše nápady a tipy na soukromé nadace, firmy či jednotlivce, kteří by mohli různou formou významněji přispět k podpoře naší aktivity.

Vaše redakce

Pro Váš kontakt s námi využijte jakoukoli formu dle údajů uvedených v tiráži.

Váš dobrovolný příspěvek na šíření *Svobodných rozhledů* je možno **zaslat bankovním převodem z Vašeho účtu přímo nebo poštovní poukázkou (typu A) na bankovní účet 125484176/5100**, Název účtu: S.P.O.R.

Vaše příspěvky budou určeny výhradně na úhradu tisku a distribuci *Svobodných rozhledů*. O použití příspěvků Vás rádi, na základě požádání, informujeme. Všem, kteří přispějí na šíření *Svobodných rozhledů* jmenovitě poděkujeme vždy v některém z dalších čísel.

*Jak přispět na vydávání a šíření *Svobodných rozhledů* a ještě ušetřit na daních - návod:

Zaměstnanci a podnikatelé - fyzické osoby (příjmy dle §6 a §7 zák. č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů):

Pokud je Váš příspěvek na šíření *Svobodných rozhledů* vyšší než 2000,- Kč nebo vyšší než 2% Vašeho daňového základu (§15 odst. 8) zák. č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů ve znění pozdějších předpisů platného pro zdaňovací období roku 1998), můžete o něj snížit Váš základ daně a to nejen v případě, že podnikáte, ale i tehdy, když máte pouze příjem ze závislé činnosti, tedy ze zaměstnání. Informujte tedy Vaši mzdovou účetní, aby Vám snížila Váš daňový základ! Nejvýše lze odečíst 10% z Vašeho základu daně.

Právnícké osoby zřízené za účelem podnikání - firmy:

Pokud je Váš příspěvek na šíření *Svobodných rozhledů* vyšší než 2000,- Kč Vašeho upraveného daňového základu (§20 odst. 8) zák. č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů ve znění pozdějších předpisů platného pro zdaňovací období roku 1998), můžete o něj snížit Váš upravený základ daně. Nejvýše lze odečíst 2% z Vašeho upraveného základu daně.

Svobodné rozhledy vycházejí díky čtenářům, jako jste Vy!
